

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

VII^{dik} füzet.

1874.

Julius.

I.

Pap Gábor dunántuli református szuperintendens székfoglaló beszéde.

Főtisztelendő egyházkerületi közgyűlés!

Ezen reám nézve megható, s ünnepélyes pillanatban, mikor nehéz harcokban megedzett, a lelki erő megkísértetésének erős próba tüzén diadallal keresztül ment, s nemcsak névvel, hanem lelki erőben is, és így valódilag Nagy elődömnök közfájdalmunkra megtörtént lemondása folytán, a veszélyekkel férfiasan mérkőzött, azokat hősileg visszavert egyházi vezérnek még életében — az általa üresen hagyott püspöki széket — a főt. egyházkerület választásra jogosított tagjai többségének akarata előtt hálás érzelemmel meghajolva — elfogadom, köszönetet szavazok azon bizalomért, melyet bennem helyeztek, melytől vezérelve a világ szerént ugyan fénytelen, s épen azért jelentéktelennek látszó, de mindamellét

is nagy hatásra képesítő püspöki állomásnak betöltésére érdemesnek ítélték.

Bármily nagyon becsülöm is a bizalmat, nem kerestem azt, mert éreztem, hogy hitsorsosaimnak bizalma a legértékesebb kincs, de értéke csak akkor és annyiban van, mikor és amennyiben nem kerestük, hanem általa kerestettünk föl; ha a többséget nem mesterkélten csoportosítjuk, hanem önmagától csoportosul az körülünk. Nem kerestem, mert feledhetlen emlékü atyám már gyermekkoromban megtanított azon tapasztalatból elvont életbölcsészeti igazságra: „bene vixit, qui bene latuit!! . . . s mert önmagamat is kisebb körü kormányzói állásomon keserü élettapasztalatok győztek meg a felől, hogy a közhivatalnok pályáján több a tövis, mint a rózsza, s minél erősebb benne a kötelesség érzet, minél férfiasabb erélylyel tölti be hivatása körét, annál több, s nem érdemlett támadtásnak van kitéve. „A virtus utját mint hajdan ugy ma is szörnyetegek lesik“ — az igazság fölkent lelkü bajnokai hátán kikerülheték is a golgothai utat, de közelében járnak annak, s Socrates méreg poharát — ha testi ajakkal nem is, de lélekben el kell fogadniok. Éreztem azt is, hogy nagy és nehéz a feladat, melynek megoldása a superintendensre várokozik, épen ezért feltettem magamnak e kérdést: „Quid valeant humeri, quid ferre recusent“, megmérlegeltem erőmet, s bár a mérleg nem mutatott kedvezőleg, bár jól tudom, hogy a reám várakozó teher nagyságához mérten erőm gyenge, még sem éreztem magamat feljogosítva arra, hogy a bizalomnak közszolgálatra felhívó szavát megköszönvén visszalépjek, — mert mint szeretve tisztelt elnöktársamnak, ugy nekem is erős meggyőződés az, hogy „a bizalom által reá rakott terheket elvállalni, mindenkinek elutasíthatlan kötelessége,“ — kötelessége főleg a protestansnak, hogy egyháza érdekében kész legyen még a legsúlyosabb tehernek elvállalására is. A protestans ember, s még inkább a lelkész, kell, hogy harciosa legyen egyháza közügyeinek, önfeláldozásra is készen védelmezze azon magas érdekeket, melyek közvetlenül ugyan az egyház érdekei, de közvetve az emberiségéi is, mert a protes-

tantismus a felvilágosodásnak égő fáklyájával, a haladásnak lobogójával járván elől, az emberiség legszentebb érdekeinek diadalra juttatásáért is küzd. S a harcossnak nem lehet válogatni a helyekben, azon pontra kell állnia s terhek alatt nem roskadva, munkásságban ki nem fáradva, veszélyektől vissza nem riadva, csábítások által be nem hálózhatva, le nem fegyvereztetve azon pontot kell megvédelmeznie, melynek védelmére a közbizalomnak vezéri szava oda állítja. — Részemre a püspöki álláspont van kijelölve, s én elfoglalom azt azon ígérettel, hogy ezen fontos állásponton örködve, a protestans egyház jogainak megvédelmezését az ellene irányozható támadások visszaverését, egyházkerületünk anyagi s szellemi jobb létének emelését tanintézeteinknek a kor színvonalára emelését fogom életem legszentebb, legmagasabb feladatául tekinteni. Lélekben is nagy elődömnök s általában a magyar protestans egyház tudományosság, s törhetlen szellemi erő által magasan kiemelkedett püspökeinek a történelemből ismert tevékenysége, munkák terhe alatt nem lankadott kitartása akadályok által aczélozott erélye, válságos időkben kemény harcok közepette kifejlett s megdicsőült hősiessége s önfeláldozásra készsége, lelkesítőleg hatnak reám, buzdítanak, hogy nyomdokukba lépjek, s haladjak előre az általok jelzett uton, ha szinte kigyó fészkeket s töviseket kellene is azon eltipornom. — Buzdító példaadásuk azon pünkösti erő, s föllángolás szent lelkét leheli belém, melyet a nagy mesternek dicső példaadása lehelt az apostolokba. A lelkesedésnek az akaratot edző ezen ereje gyengeségemet erővé alakítandja át. Ha nem dicsekedhetem, a mint, hogy nem is dicsekedem örömmel, de van hitem, hogy az az Ur, ki erőt adott Dánielnek az én erőmet is megsokszorozza, beteljesedem az ur lelkének erejével, hogy erőtlenségemben az isteni erő végeztessék el. Különben is a protestans egyházi elnök erejének forrása nem kizárólag önmagában, hanem és főleg azokban van, a kik által az egyház közügyei vezetésének élére állittatik, mert nem ura, hanem szolgálja ő az egyháznak, nem szabad minden áron saját akaratát érvényesítenie, hanem a közakaratot kell érvényre

juttatnia, a választók közakarát kifejező szabályok szerint kell kormányoznia. S ha a közakarát érvényesítésének életbe átvitelének utvonalaiba akadályok gördülnek, akkor nem egy ember van hivatva azok elhárítására, a közérő lép föl a közakarát érvényesítésére, lelkesedetten sorakozik az egész tábor, s a lelkesült sereg látása sokszorozandja erejét annak, ki mint elnök, mint primus inter pares — a vezérlobogónak elővitelére van hivatva. Sokszorozandja az enyémet is, s annyival inkább, mert a vezér lobogó nem csak az én kezemben van, oly férfi emeli ezt velem együtt, kinek kortársaié közül magasan kiemelkedő szellemi ereje, vezéri képessége, kormányzási tapasztata, bölcsessége, általánosan elismerve van, ki előtt nem csak elvbarátai — hanem elv ellenesei is tisztelettel hajolnak meg, kit nem csak egyházunknak, hanem hazánkunknak, s nemzetünknek is áldásul adott az isteni gondviselés. Ha nem bírok is még a tapasztalatnak azon mértékével, melylyel mint elnöknek birnom kellene, ily kitünő kormányzó társ mellett lehetetlen azt meg nem szerezni. Különben is a hivatal legjobb iskola, a kormányzati bölcsességet ez fejtheti ki, a hivatalnak jól betöltéséhez szükségelt tapasztalati kincseket ez adományozza.

Elveimet, melyek hivatalos pályámon irányadók lesznek, most nem részletezem. Általánosságban csak annyit mondok, hogy hiva, s harcosa leendek azon szabadságnak, melynek korlátá s egyuttal biztosítéka a rend; melynek lobogója alatt előhaladunk rohanás nélkül, s utvonalkat nem romok, hanem közhasznu építkezések jelölelik.

Hogy hivatásom körét betölthessem támogatásra van szükségem, s én számítok e támogatásra, nem önmagamért, hanem az egyházkerület jól felfogott érdekeiért, a támogatásnak kellő mértékét a pártoknak kibékülése, a személyek mellett s ellen folytatott küzdelmeknek megszűnése, az egyetemes akaratsnak kifejtett ténye előtt az ellentétek harczi zajának elnémulása adandja meg. — Számban megfogyva, de erőben meg nem törve áll még fönn a magyar protestantismus, hivatásáról feledkeznie meg, ha személyért folytatott pártharcok-

kal önmaga törné meg saját erejét. A választás folyama alatt jogosult volt azon küzdelem, mely az egyházkerületi közügyek vezetésének élére a pártnézetek szerint leghivatottabbat akarta állítani. A választás megtörténte után azonban a küzdelemnek nincs többé jogosultsága, mert elébbi magaslatáról személyes érdekek lázas mozgalmává törpülne alá, előmozdítás helyett veszélyeztetné a közjót, kockáztatná az egyh. kerületnek jól felfogott érdekeit. Az egyetértésnek összetartó szentlelkére van most szükségünk, s én székfoglalásomnak ez ünnepélyes pillanatában kérem az Istent, szállítsa alá azt reánk kettős mértékben, hogy ha az ügy érdekében vivott küzdelemben ejtettek is sebek, gyógyuljanak be azok a testvéri kibékülésnek hegesztő balzsama alatt.

Vallásomnak, egyházaomnak, a polgári s egyházi tekintetben egyiránt fontos, s nagy horderejű tanügynek „éltető átölelő“ — szeretetében senki által sem engedem magamat tul szárnyaltatni. Mint protestans püspök, érzem, tudom, hogy egyházainknak éltető eleme a tudomány, ez az a signum, melyben, s mely által győzni fog.

Mint eddig megőriztem, jövőre is megőrizendem jellemem tisztaságát; szenny nem tapadt hozzá, s ismervén magamat bizton állithatom, hogy nem is tapadand hozzá soha. Multam e tekintetben biztosíték a jövőre; akaratom elég erős arra, hogy független legyek, s mint ilyen ellene állhassak, ugy a felülről, mint alulról jöhető nyomásnak, habár szegény vagyok s gazdagság nem jutott osztályrészemül. A gazdagság nem is mindig biztos criteriuma a függetlenségnek, valamint a szegénység sem a függőségnek. Jézus oly szegény volt, hogy nem tudta fejét hova lehajtani, ki volt mégis függetlenebb mint ő? Áthéne vezérférffiai közt volt oly szegény is kit köz-költségen kellett eltemetni, de azért még is megtudta őrizni függetlenségét. Megőrizendem én is még a legválságosabb körülmények közepette is. Vas következetességgel haladok előre az egyházunk érdekében jónak ismert cél felé, nem számítva az utvonalamba gördülő akadályokat, nem rettenve vissza a reám is várható küzdelmektől.

Tekintélyre, mely önkényt és zsarnokságot jelez mint eddig nem vágyódtam, jövőre sem fogok vágyódni. Leszek primus inter pares, s mint állásomnál fogva hivatott öre a törvényeknek azon leendek, hogy az egyh. ker. egyetemes akaratának — a közgyűlései által alkotott és alkotandó szabályrendeleteknek legyen tekintélye, a tekintély uralma törpit, a szeretet hatalma emel. Én azt óhajtom, hogy szeressenek, s a kormányzásom alatt állók, sohasem a személy, hanem mindig a törvény előtt hajoljanak meg hódolattal.

S most ismételve megköszönvén a bizalmat melyet értékes kincsül őrizendek, s melyet minden részről kiérdemelni leend életemnek egyik legfőbb törekvése újra kérve egyh. kerületünk nagyérdemű főgondnokának, szeretve tisztelt elnöktársamnak, ugyszinte az egyházmegyék hitbuzgó, — közügyekért áldozatra kész espereseinek és segédgondnokainak, az egyházi kormányzó testület összes tagjainak, a lelkeszi, s tanári karnak, s minden hitsorsosunknak támogatását, ajánlom magamat szives szeretetökbe, s buzgón kérem az Istent, tartsa meg számomra erős és ingatlan alapul a szeretetet, hogy arra támaszkodva munkálhassam a nekem adatott erő és tehetség mértéke szerint egyházunk közjavát, s boldogságát.

II.

A figyelmezésnek és az előszóval való tanításnak fontossága az iskolákban.

Volt elég alkalmam több egyházakban az iskolák vizsgálata alatt meggyőződni arról, hogy némely tanítók sétálva tanítanak, vagy a tanuló gyermekek erre arra tekingetnek, vagy a lecke — anélkül, hogy megmagyaráztatnék — a könyvből meghatározott kérdésekben s feleletekben, megtanulás végett, a tanító által kihagyatik ki szabatik: de ugyan ezen alkalmakkor arról is meggyőződtem, hogy az ily iskolák gyarlók, s ezen gyarlóságnak oka nem más, mint a gyermekek részéről

a figyelmetlenség, a tanító részéről az élő szóval való tanítás hiánya.

Épen ezért célom most röviden kimutatni a figyelmeztetésnek, és az élő szóval való tanításnak fontosságát az iskolákban.

I. — A figyelmeztetés nélkülözhetlen feltétele a tanulásnak, a mennyiben alapja a fogalom szerzésnek, az értelmi tökéletesedésnek.

Ugyanis a fogalom szerzésnek az értelmi tökéletesedésnek három lépcsője van:

Első a tárgynak megfigyelése, a tárgyra figyelmeztetés szüli a tárgynak észrevezését, vagy fölfogását; s miután a tárgyat észrevettem, újra figyelek s ismét jobban fölfoghatom a tárgyat; a figyelmeztetésnek és fölfogásnak folytonos cserélgése által mindig tovább határozhatom, tökéletesíthetem, végrehajthatom a tárgyról fogalmat. A fogalom szerzésnek tehát 3 lépcsője a figyelés, fölfogás és továbbhatározás.

Ebből következik, hogy ha nem figyelek, föl nem foghatom, annyival kevésbé hajthatom végre a tárgyról fogalom szerzést.

Hasonlatosság szerint mondhatjuk, hogy valamint a növény plántát, ha a földben készített nyílásba bele nem helyeztetjük, hanem a nyíláson kívül csak mellé letesszük a földre, soha azon plánta meg nem fogamzik nem lévén közvetlen összefüggésben a megnyitott földdel, hanem elszárad: úgy a gyermeknek is lelke, ha figyelmeztetés által nem függ össze a tanító lelkével, soha föl nem foghatja a tanító előadását, s lelkében meg nem fogamzik a tanított tárgy, s erről magának fogalmat nem szerezhet.

Ha hát azt akarja a tanító, hogy tanítványa a tanított tárgyat fölfogja, s arról magának fogalmat szerezzen, s ez lelkében gyökeret verjen: szükség, hogy még mielőtt tanítani kezdené az iskolába adott gyermeket, legelső gondja legyen arra, hogy a tanoncot figyelmeztetésre szoktassa; és pedig úgy, hogy a tanítványok tanítás közben folytonosan a tanítóra néz-

zenek és figyeljenek. Ez látni való, hogy kizárja a sétálva tanítást. stb.

II. — Térjünk át az élöszóval való tanításra. Némely tanítónak az a szokása, hogy néhány kérdést a kézi könyvből minden előleges magyarázat nélkül kiszab tanítványainak, hogy azokat könyvnélküli felmondásra tanulják meg. Meg lehet, hogy ez által el is éri a célnak bizonyos fokát, mert tagadhatlan, miszerint gondolatainkat írás — vagy betűk által is közölhetjük másokkal: de bizonyos az, hogy ily tanultatás vagy mint mondani szokták bemagoltatás leginkább az elfeledés számára történik; az ily tanulás által szerzett tudomány a lélekben nem verhet erős gyökeret. Sokkal előnyösebb ennél az élöszóval való tanítás.

Ugyanis a szavak a beszédek nem egyebek, mint lelkiünknek hangokká átváltozott átteremtődött gondolatai. Ezek a beszédek, míg hangzanak, szintugy élnek mint lelkiünkben a gondolatok: ugyanazért a tanító beszédei a figyelmező tanítvány lelkébe behatolva itt kétség nélkül megfogamzanak s élők maradnak; éppen úgy mint az oltó ág — mely míg él — beoltatik az élőfába, vagy mint az orvos az ember homlokának élő bőréből új orrot olt be az elromlott helyébe. Ha az élőfát élő fába, a testet a másik testbe át lehet oltani: miért ne lehetne a beszédet mint az élő léleknek kiszakasztott darabját más ember lelkébe átoltani. Igen is lehet, és éppen a beszéd azon isteni adomány, mely által egyik léleknek a másikba átültetése, vagyis a tanítás, buzdítás, vigasztalás legcélszerűbben eszközölthetik.

Innen van az, hogy közös éneklés alatt éled a gyülekezet vallásos buzgósága. Az Isten beszédének élöszóvali hirdetése által nagyobb hatást lehet a hallgatók értelmére gyakorolni mint a nyomtatott predicationok olvastatása által; példa reá Péter apostolnak az 1-ső pünkössti beszéde, mely azon napon három ezer hívővel szaporította a keresztyének számát. Innen van, hogy a vezér a csatatéren élöszóval tartott buzdítása által sokkal nagyobb lelkesedést önt katonáiba, mint száz írott proclamatióval. — Az élöszóval való vigasztalás is leg-

hathatósabb a szomorkodókra nézve. A koporsók melletti verses bucsuztató hitványságnak látszik, de azért igen nehezen szokik el attól a köznép.

Jézus a legfőbb tanító legjobban értett a kezünk alatti tárgyhoz, ugyanazért semmit sem foglalt irásba, hanem mindenkor élő beszéddel hirdette az evangéliomot.

A protestantismus is kétségen kívül annak köszönheti, annyi üldözések közötti előmenetelét, hogy az isteni tisztelet legfőbb részeül az igehirdetést rendelte el.

Ezen cikket ily röviden és ily egyszerű nyelvezettel azért irtam, hogy a legegyszerűbb tanító is megérthesse, miszerint a tanítás sikerének nélkülözhetetlen alapföltételei: a tanulók figyelemzése, és a tanítókrészéről az élő szóvali tanítás.

Szentesen, 1874. Ápril 24.

Szalai István mk.
ref. lelkész.

III.

A nagy hitébredés Edinburgban s hatása. *)

A vallásosság és evangéliomi érzület egyik szép honában, a valódi protostantismus északi sarkpontján, a puritán Skótiában oly nagyszerű vallásos mozgalom vette kezdetét az ó év utolsó napjaiban, mely hitébredés (revival) neve alatt messze földeken magára vonta a figyelmet, s méltó, hogy arról e mi magyar vallásos közönségünk is tudomást vegyen, s lássa meg, miszerint az isteníge hatása most is sebes erőben van a hol csak a felfogó érzékek eltompulva nincsenek, — s az anyagelvűség felé hajtott korban is üdvös gyümölcsöket terem.

Skótzia több izben volt már tanuja az ugy nevezett hitébredésnek, midőn a vallási érzék, az ember e magasztos dicsősége és felséges tulajdona, mely egymaga felülemeli az

*) Felolvasatott a hittanszaki önképző társulat diszülésén, a debreceni ref. kollégiumban, 1874, május 1.

embert az állat világ körén, mint tavasszal a természet, meg-
ujul s ritka fogékonysági erőre tesz szert. Ilyen hitébredés
volt például 50 év előtt a skót felföldön, melyet Ferrintosh ha-
talmos lelkésze Macdonald tudor, kit „Észak apostolának“
mondottak, vezetett egyházi beszédei által, az ő hatása alatt
lett új emberré, tért meg, s határzá magát lelkészi pályára
egy ifju, Campbell Duncan, ki épen a múlt év végén hunyt el
több mint 30 évi hű és sikeres lelkészi pályája végén, kit
Macdonald „palástjának“ szoktak nevezni Elizeushoz hason-
lítván őt, kire Illyés palástja szált szent örökül. Minden eddigi
hitébredési tüneményeket tulzárnyalja a jelen mozgalom,
mely Edinburgban indult meg, s Skóthon főbb pontjain jelen-
leg is üdvös erőben terjed.

Két amerikai evangyélita (utazó predikátor) Chicagóból:
Moody és Sankey fellépésével vette kezdetét a vallásos
mozgalom. Moody több év óta ismeretes mint buzgó evangyé-
lista, egyszerűleg missionarius — hitszónok, Sankey nem pre-
dikál, csak énekel, az evangyélium nagy tanait kifejező éne-
keket zengi megindító hangon, oly hatással és módon, hogy
ezrekből álló hallgatóságból egy sincs a ki meg ne értené az
énekszövegét; nincs tehát semmi meglepő, midőn a falraga-
szok hirdetéek: Moody predikálni, Sankey énekelni fogja az
evangyéliomot. Az amerikai két atyafi legelőbb New-castle-
ben lépett fel s többen meghívták, látogatná meg Edinburgot
is; azon feltétel alatt ígérkeztek mindketten, ha a gyüleke-
zetek közimákban kéri az egek urát, hogy látogatásukat ál-
dásossá tegye.

Legelőször 1873. november 23-án vasárnap este egy
„zene-csarnok“ nagy helyisége, hol 2000 ember jelent meg,
nyitattott meg részökre Edinburgban. Ettől kezdve mindennap
délben $\frac{1}{2}$, 12-től 1 óráig buzgalmi gyülekezet (meeting for
prayer) tartatott Moody vezetése alatt. Megnyitja a fohász
idényt közének, melynek szövege előbb felolvastatik. Ezt kö-
veti csendes ima; aztán olvastatnak az írásba benyújtott ima-
tárgyak néha 50—100-ig váltakozva a kivánalmak: miért s
kikért kéretik a gyülekezet közimádkozása, közhálaadása.

Ezt követi himnusz éneklés, majd alkalmi helyek olvasása a szentirásból s rövid szentírás magyarázás. Ekkor a gyülekezeti óra nyitottnak nyilvánítatik s egyesektől rövid intések, tanító szózatok s vett áldásokért nyílt hálaadások következnek. A déli gyülekezeteken 900—1200-ig váltakozott mindig a jelenlevők száma. Megható látvány, mint egyesíti az ima és buzgóság lelke a keresztyéneket. Csaknem mindenik evangéliumi felekezet tagjai: lelkészek, világiak ülnek, énekelnek és könyörögnek együtt elfeledkezve felekezeti különbségeikről, együtt érezvén „az ima édes óráját.“

Az esteli gyülekezetek még fontosabbak valának, ezek minden este rendezettek más-más templomban, hol melék helyiségek is valának, oldal termek, találhatók. Az első héten mindeneste Thomson András egyesült presbyterianus lelkész templomában tartotta Moody az esteli órákat, a városi lelkészek is intéztek szózatokat, s végül felhivatott a hallgatóság, hogy a ki lelki ügyben, üdve érdekében tájékozó felvilágosítást ohajt nyerni és erősbülést, maradjon ben az oszlás után egy 2-ik gyülekezetre, 300-an is jelentkeztek, néha 3-ik órára is, az u. n. „tudakozó“ órára; az aggódo lelkeket külön helyiségben megbizható tisztos, vallásos férfiak és nők, lelkészek és presbyterek fogadták s adtak biztató és vigasztaló szavakat a Jézus iránt forrón érdeklődő lelkeknek.

Legnagyobb szerü volt a mult év utósó vasárnap estéjén tartott fohászóra, melyre Edinburg legtágosabb helyisége a „termény csarnok“ jelöltetett, hová padok nélkül 6000 ember fér be. Belépti jegyek osztogattattak, csak férfiak hivattak, a csarnok telve lett. A fohász végeztével Moody felhívást tett: vallásos társalgásra jelenjenek meg gyülekezés zárulta után egy kijelölt más helyiségbe az óhajtozók. A hallgatóságból 700 egyén kísérte Moodyt, s mivel lehetlen volt ily számos, a várakozást is felülhaladó tömegü egyénnel az értekező társalgás, magát Moodyt is meglepvn a nagy szám, felhivta a megjelenteket: álljanak fel azok, a kik komolyan kívánják ismerni a Krisztust, s imé! csak nem az összes jelenvoltak felálltak. Ez volt egyik legmeghatóbb pillanat.

A derék Thomson hittudor, s Edinburg egyik legtisztel-
tebb és népszerűbb lelkipásztora, a ki Moody egyik meghi-
vója volt, s lelkész társával előkészíté a kedélyeket hitéb-
resztő predikációk tartásával, hogy a vallás-életet lenyomott-
ságából kiemelje, s a hideg külsőséget és egyformaságot bel-
sőséggel helyettesitse, s egész héten saját parochialis templo-
mában közre működött az amerikai testvérekkel az egyház
tagok lelki megújítására, a hét végén így nyilatkozott tapasztal-
talja után „egész eddigi lelkészi hosszas pályámon nem volt
soha ily hét, mely annyi örömet és hálás érzelmet keltett
volna, mint ez. A világ minden kincséért el nem felejténém
azt, mit láttam, s azt mit hallottam ez egy hét alatt.“

A derék Brown Károly lelkész pedig így nyilatkozott
„Figyelemmel kísértem 40 év óta minden vallásos mozgalmat
s nem tapasztaltam ily mély és terjedt mozgalmat. Imádkoz-
tam ezért előre, forrón kívántam szemlélni ilyet, s most el-
mondhatom Simeonnal „Uram! bocsásd el a te szolgádat bé-
kében“.

Moody Skóthon fővárosában több izben tartott délutánon-
ként előre kihirdetett tárgy felett „bibliai magyarázatot“ is.
Egyik szemtanu írja, egy alkalommal tárgya volt „a vér“
valódi remek előadásu tárgyalás e nemben, átment a Genesis-
től a Jelenések könyveig, kimutatván a biblia lapjait össze-
kötő vér-fonalat, kiemelve a megváltó vérét. Charteris tanár
elragadó lelkesedéssel így rajzolja le egy angol lapban a rája
lett benyomást „Ha valaki fél év előtt mondta volna, hogy
csendes városunkat mily mélyen fogja felezni két idegen, re-
gének tartottam volna. Ha valaki mondta volna, hogy egyházi,
társadalmi és magán körökben szemlélhető különbözetek két
evangyéliista megjelenésére eltűnnek, képtelenségnek mondam
vala. Imé! megtörtént, láthattunk positiv alapon álló s köz
tisztelettől környezett különböző felekezetü lelkészeket, min-
den rangu és rendü férfiakat és hölgyeket, tanultakat és tanu-
latlanokat gyűlni sovárgva hallgatására az evangyéliomi egy-
szerü leckéknek Moody ajkáról, az utközők és lépesök is
meglepve valának állókkal. A mi Moody tanítását illeti : az

egészen bibliai, gazdag alkalmas és képadó idézetekkel, s olyan, minő a biblia élethosszig tartó buzgó tanulmányozásának lehet csak kifolyása; ügyesen van alkalmazva a hallgatóság szükségéhez; fő ereje, hogy meggyőződésből beszél, mint Isten hirnöke, azt mondván, mit az Isten-ige tartalmaz; magára gondolás nélkül beszél; hittana józan theologiai. A „mennyről“ való beszéde egyike a legnagyobbszerű beszédeknek, mi valaha ker. tanító ajkáról hallatszott. S a n k e y t a ki hallá énekelni, megkellett győződnie, hogy hymnusai jóval többek, mint a beszédekhez való pusztá járulékok; megtanítja, mily nagy hatalma van az éneknek, ha egy zene-adományyal bíró ember, ki szereti azon igazságot, mit énekel, adja elő az énekeket. Hangja édesen cseng s holtunk napjáig viszhangozni látszik füleinkben.“

A januárhavi fohász órákra a vidékről is toltak be idegenek, halászok a tengerpartról, és nők, kik elvitték haza, mit hallottak és tapasztaltak, s másokba is felkelték a vágyat személyesen győződni meg a hit hatásáról; s oly sok meghívást kaptak az amerikai evangyélisták a vidékről, hogy lehetlen mindnek eleget tenni. A jan. 4—11-ig való hét Skóthon vallási történetében fontos pontot foglaland. Moodyék sikerének kulcsa abban rejlik, hogy erődus tudatával bírnak azon igazságok valódiságának, miket hirdetnek s hallgatóikban is létesítetté igyekeznek tenni azokat. A szentírásra hivatkozás vég foka érveiknek, ők nem okadatolják, de felmutatják az igazságot. Moodynak nagy tapintata, jó érzéke és dús tapasztalata van, s midőn ez adományhoz csatlakozik a lélek, nincs mit csodálni, mit hozhat elő az Isten ige hatalmas ereje.

Kéthavi szakadatlan ébresztő működések után minden gyülekezetében Edinburnak (pedig van legalább 90 külön parochia, templom és lelkész a külön nevezetű, de egy hitű református felekezetek körében) a legkomolyabb figyelem és valóságos élet jelei mutatkoznak. Számos új megtérések esetei jegyeztettek fel. Midőn egy napon a szabad egyház főtermébe csak azok hivattak fel közimádkozásra és épülésre, kik a megtérés áldását érzik lelkökben, 1500-an jelentek meg, tehát

az első nagy pünkössti megtérő 3000-nek fele. A templomok mindenütt tömegesen látogatottabbak lettek; a közmulató helyek látogatása kevesbedett; egy rossz hirben álló tánczterem egészen bezáratott látogatók hiánya miatt, s most ima-házul használtatik. Sankey mélyre nyomuló vallásos éneke a kórházakbeli betegek és haldoklóira is roppant hatással volt.

A déli és esteli fohász gyülekezetek mellett a vallásos mozgalom több elágazásokban is nyilatkozott. A legnépesebb és népszerűbb volt a gyermekek szombati összejövetele; minden szombat délelőttje ugyanis az ifjaknak volt szánva, a Skót szabad egyház zsinati terme, mely egy kiálló magaslat tetején fekszik, — melyet melleleg megjegyezve, Skót hölgyek adakozásából építettek és díszítettek fel a zsinat részére állandó használatul, s melyben rendes templomi gyülekezések szoktak tartatni éven át, — minden ily alkalommal megtelt az ifju nemzedékkel, s meglepő látvány volt a különböző város részekből tömegesen jövő ifjuságot látni a mint vonul az ima csarnokba a domb lejtőjén. Korán kellett menni, ha valaki helyet akart nyerni. A Jézus iránti szeretet egyszerű és szeretetteljes szavakban, és édes énekekben hirdettetett itt a dobogó szívü és szentérzésektől gyuladózó gyermekeknek, s rendkívüli vonzalom tapasztaltatott mindenkor az e nemü gyülekezetek iránt.

Minden hétfő este szentelve volt az ifju megtértek, bűnbánók és tudakozó lelkek számára. Ez volt minden gyülekezés közt mondhatni a legfontosabb és értékesebb. Minden héten 600 vagy 700-an sereglettek azok össze, kik a hit mozgalom kezdete óta Krisztushoz vezettettek s az életutja után tudakoztak. Könyörgések előbocsáttatása után rövidebb beszédecskék intéztettek a megjelentekhez s érettök külön és saját imák bocsáttattak az egek urához, Az írásba beadott kérdésekre melyek tan, kötelelem és szentirási helyek felvilágosítása körül forogtak, adattak hasznos feleletek és válaszok. A fiatalabbakat, tanulókat szülék, nevelőik kísérték fel; de felnőttek is nagy számmal valának, annyira, hogy „működő tagok“ számára meghívó jegyek osztattak, nők és férfiaknak

egyaránt, hogy vallásos társalgásba részesítsék a hozzájuk folyamodó aggódókat. A határozott megtérőknek neveik át adattak — hetenként legalább 30, — illető lelkészeiknek, hogy lelkipásztorilag tovább gondoztassanak; többeknek alkalmas ker. olvasmányok és könyvecskék osztattak ki; sőt kerületenként tisztos jellemű és hiterős látogatók is megbizattak, hogy az elvetett magvak tovább öntözése és ápolása örökös közbejöttékkel biztosítsák.

Több helyen bibliai osztályok nyitattak rendszeres oktatás adás végett, magyaráztatván azokban a szentírás „a világosság és lelki javak e tárháza.“ A lelkészek tanuskodása szerint a bibliai osztályok látogatása az eddigit felülmuta, így p. o. Wilson lelkész parochiáján minden hétfőn 350-re emelkedett a biblia magyarázásra járók száma, csak egy egyház körében. Némely fiatal ember egy hét alatt átolvasta a négy evangyéliomot; az edinburgi egyetem egyik tanára Blackie (görög irodalom tanára) minden vasárnap reggel hat heten át tartott ily bibliai órákat társalgó magyarázattal egybekötve, s 300 hallgatója iratkozott be, Mac Gregor tanár a nők számára nyitott 3 hónapi hittani folyamat s a hölgyek örömmel vesznek abban részt.

Az eredményt és gyümölesöt biztosan mutatja az is, hogy a lelkészek egyhangu bizonyítéka szerint soha sem jelentkeztek annyin confirmatiói készülletekre, mint ez időszak alatt januártól kezdve; a lelkészek szive örömmel van eltelve.

Kiáradott a vallásos érdeklődés az egyetem ifjaitól kezdve le a legalsó iskolákig is, fi és leány tanodákra egyképen, kereskedelmi és reál iskolákra, sőt magán növendékekre is. Több héten tartatott az egyetem hallgatói közt a főteremben naponként imagyülekezés, valamint más iskolákban és tanító képezdékben is. Az új kollégiom hittan hallgatói felajánlták segélyöket, hogy a város kerületeiben és részeiben egész nyáron tevéleges részt veendenek a belmissióban, evangyelistai működésekben mint belmissionariusok, s a legszegényebb néposztálnál eddigelé ismeretlen mérvű sikert mutatott fel a tanulók missiója. E mellett a legjobb énekesek karrá egyesül-

tek, szombat esténként egy köztéren, szabad ég alatt énekelvén az egybehitt nép előtt egyházi énekeket. Presbyterek, diákonusok, tanítók, vasárnapi iskola vezetők, missionariusok szinte csatlakoztak az egyház építés nagy munkájához. — hittanhallgatók és egyéb érdeklődők és buzgók közül küldöttségek vállalkoztak s indultak ki a fővárosból a vidékekre és falukra élő szóval hirdetni „a nagyságos dolgokat, miket az Ur cselekedett.“

Természetesen nem hiányoznak a konkolyvetők és gnyolók sem „az ellenség nem is volna ellenség, ha nem hintne konkolyt.“ De eddigelé a nyílt támadás nem merészkedett vakmerőn fellépni. Annyi tisztán kiderül, hogy a biblia iránti szeretet, mint mely a tanítás forrása, s a lelkészek és az egyház iránti kiváló figyelem, mindenütt erőben van. S hogy az áradatos jótékony mozgalomnak józan csatornája, hiteles közege és irányzója legyen, s a ferditések, nagyítások és tévelyeknek lehetőleg eleje vétessék, elhatároztatott a bölcsen örökösök által, hogy „az áldás ideje“ cím alatt heti lapot bocsátanak ki.

A társas életben is fedezhetők fel reményre jogosító nyomok és tünetek, bár még kisebb mérvben, azok nélkül tartós következményre, erkölcsi hatályra számolni nem lehet. Még ez ideig főleg a templomba járó és egyházas szelleműeknek közt vett nagyobb mérvet a hit és erkölcsi ébredés; de ezek által több eddig közönyös és névleges tagok is bevonatnak a lelkesítő körbe, s több család kebelében áldásosan megváltozott a szellem, a mozgalom vezetői nyíltan hirdetik, hogy általános kielégítő és diadalmasnak akkor tartandják, a megkezdődött vallásos átalakulást, ha a részegség, kicsapongás, önzés, csalás, becsstelenség, s mindennemű erkölestelenség számos erődei pusztulásnak indulandanak s Amalek legyőzik a mezőn. Annyi áll, hogy új erkölcsi erők hozattak előtérbe s vétettek százak és százak által használatba a bűn táborá ellen.

Az egyes megtérésekre az egyik nevezetes példát a „keresztyén“ című lap így mutatja fel; egy ifju ember lépett be

a fohász óra után a lelki tudakozásra jelölt szobába, lesütött ábrázattal ült egy darabig, arról elmélkedve, hogy az emberi élet nem kis fontosságú s erődus valódiság. Szóllittatván: kétkedő, tagadó sőt vallás gunyolónak árulta el magát, de az ige hatása alatt, valami erkölcsi súly érzete támadt lelkében. Nem világosságot, — nyugalmat, lelki békét keresett, szomjazott. Felébredt a bűn tudat benne. Buzgó ima s majd egy órai komoly társalgás után kérdeztetett neve. Nem mondta meg előbb, a megtagadást így indokolá „én egy lelkésznek vagyok fia, s atyám szivét törné meg, ha eljutna hozzám, mily messze estem tőle.“ Több napi beltusák és keserű önküzdelmek után, meghajolt szive, elfogadta gyermeki tiszta hittel a megváltó Krisztust, most már tanulékony lélekké alakult át, buzgón olvassa a bibliát s újjá születésének egyszerű érzetével ismétli „Beszélj, óh Uram! mert a te szolgád hallgat tégedet.“

Érdekes jelenség az is, hogy az orvosi missionarius társaság, mely a pogány világ részekbe küldendő ifju hittérítőknek némi orvosi képzettséget is adat, alapittatása óta ily számos ajánlkozókat nem jegyzett még fel anyakönyvébe, mint az idén épen az orvos tan hallgatók közül.

Macdonald Róbert lelkész egy fohász óra alkalmával közhálaadásra hívta fel a gyülekezetet a zsinat teremben tartott isten tisztelet alkalmával, azon 34 családért, melyről biztos tudomást vett, hogy azok kebelében egy vagy több megtérés mutatkozott. Lehetne idezni még számos megható jelene teket.

Moody és Sankey az év elején január 16-án hagyták el Edinburgot, előbb Dundeeben kezdték meg művök folytatását, hasonló siker kíséri őket: Macpherson odavaló lelkész jelzette azonnal, hogy az első vasárnap esteli isten tiszteletre 3000 meghívó jegy osztatott ki, de 3 annyi is kevés lett volna. Mindenik templomban, hol megjelentek külön napokon az evangyélisíták, fuladásig megteltek a helyek. Moody beszéde „a kiáradó isteni kegyelemről“ könyekre indita ezreket, a könyek az utszán is folyadoztak a távozók szeméből.

Glasgowban, Skócia 2-ik fővárosában, a gyárok és üzlet hatalmas városában, febr. 8-án kezdette meg Moody evangelizáló munkálkodását. A déli és esteli gyülekezésekre alig lehet elég téres helyet találni. A városház nagy teremében tartott fohász óráról írja Bonár András lelkész, hogy csak férfiak voltak belépti jegyekkel hivatalosak egy este. Moody beszédére, melynek tárgya volt „Ha csak az ember ujjá nem születik“ stb. minden arcz és szem odaadó figyelmet szegezett, s ő oly csodás hatalmat fejte ki, hogy a hallgató tömeg egészen meghajolni látszott az igazság sulya alatt; a rá következő ének mindenkinek szivéből jött, s az isten tisztelet végezte után, azon felszólításra, hogy azok, a kik az uréi óhajtanak lenni, maradjanak benn: több mint ezer férfi maradt szilárdan helyén, kik új fohász nyujtások után, az ur gyógyító hatalmának jelen létét érezve távoztak aztán.

Itt is, mint másutt a fohász óra képe és befolyása ez: előbb Moody intéz rövid szózatot a gyülekezethez; aztán más egyéneknek, lelkészeknek és véneknek adja a szót, kik rajzolják a hitébredés nyomait, elősorolják a szembeötlő eredményeket, közbe-közbe felváltva imák, és énekek mondatnak részint Sankey, részint énekkar, majd az egész gyülekezet által az elnök irányzása és vezetése szerint; alkalmilag Moody elméledést tart valamely bibliai rész felett. Az üzletekben, műhelyekben nap hosszat elfoglalva levő iparos és kereskedő ifjúságnak, kik máskor nem jöhetnének, este 9 órakor tartatik fohász óra Moody és Sankey itt is megjelennek. Némely óra alatt 2—3 éneket is mond egyedül Sankey, s aztán zeng reá ezrek ajkain a köz ének, oly templomokba is, melyekben 2000 ülő hely van, jó előre helyet kell foglalni, a ki beakar jutni.

Keddi napon tisztán a lelkészek, csütörtökön a családanyák, pénteken a leánykák, kisasszonyok — szüleik karján, — szombaton a kisebb gyermekek gyűlnek össze építő lelki gyakorlatokra.

Némely délután 4 órakor a templomokban sorban, néha puritán, máskor anglican, máskor methodista, máskor baptista templomban, tart rendszeren, s előre tudatás után Moody biblia

fejtegetést; a város részek sorba vétetnek fel, az előkelő és alsó nép lakta részek egyképen. A glasgowi fiatalság, mint jelenté Moodynak, — (teszik a fiatalságot 70,000-re mindössze) azzal foglalkozik, hogy Spurgeonnak — a világhírű londoni hitszónoknak — egy egyházi beszédét 25,000 példányban nyomassa és terjessze szét.

A hit éledés hulláma mindig szélesebb körökben terül; azt lehet mondani az egész Skócia szellemi légköre a komolyság lappangó érzetével van túl terhelve. Ez érzet több uton nyilvánkozik, némelyeknél a haladásban levő mozgalom felöli gunyban, másoknál kíváncsiságban, vagy rokonszenvezésben, egy fővonás kiemelkedik mindenesetre legfelölöbben, és ez az, hogy igen sokan fordítják elméjüket a vallásra. Az ur szolgálataiban majd fél század alatt öszülő lelkipásztorok nyilatkoztatták, hogy ily akaratkészséget, mohó vágyat a váltság iránt a halhatlan lényekben eddigelé nem tapasztaltak; a belmissio történetében a legnevezetesebb évül jegyezhető fel a mostani. Zakariás látnokként (4, 6.) „nem fegyvererő, nem hatalom, hanem szelleme által“ hat a seregek istene. Nagy mérvben és ujjal igazolva van azon tétel, hogy „az ima kiegészítő része a vallási életnek, lelke minden valódi kegyességnek“ „az imádkozó ember lép egyenes érintkezésbe a láthatlan világ eleven valóságaival.“ Mysticismusnak gunyolja ezt az állapotot a hihetlen, — igen! oly mysticismus ez, mely az emberi lélek legmélyebben fekvő szükségeinek felel meg, mely betölti azt kibeszélhetlen örömmel, s mely azzal egészen új erkölcsi erőt közöl. — Egy nagy skót napi lap (The Daily Review. ápril 10. 1874. számu) tudósítója nem habozt az állítani, hogy az ily féle hitmozgalom több mint emberi eredetű, s azon nagyobb szerű jelenségek közé sorozandó, melyek az első pünköszt ünnepén Jerusálemben kezdődtek, s időről időre a későbbi századokban ismétlődtek.

Végül a lankadatlan buzgalmu és örökhevű Moody jellemzésére feljegyezzük a következő legujabb adatot. Egy angol főrangú hölgy a gazdagsága és nemes szivéről ismert Lady Burdett Coutts báróné, ki Edinburgban időzött, egész

idő alatt (1873. nov. 23 — 1874 jan. 16) figyelemmel kísérvén Moody és Sankey hitélesztő munkálkodását: bizonyosság jelét akarván adni, mily nagyra becsüli és méltatja az ő áldozatteljes fáradozásait mások lelki érdekében, Moody urnak egy 25,000 frankról szóló utalványt küldte tiszteletdíjúl. Másnap visszaküldetett a nemes adományozónak a pénztári utalvány azzal a megjegyzéssel, hogy a jutalmazott nem fogadja el, csak hálóját küldi az elismerésért. — Az anyagiság e századában ily tény fényesen hirdeti: milyen a valódi evangyéliomi sziv és jellem, melyet az ur világol át.

Vajjon a mi magyar sziveinknek felszínét mikor szállja meg az Urnak szent szelleme? Akkor, ha a feltámadt és élő Krisztust igazán kerestük fenn és lenn egyaránt.

Angol és francia lapok nyomán közli: B. F.

IV.

Hagenbach Károly Rudolf.

† 1874. Jun. 7.

Aligha élt a prot. evangyéliomi keresztyén világ valaha komolyabb napokat, mint épen a mult század végén, vagy még sokkal inkább e folyó század első éveiben. Nem csak az egyházi és keresztyéni, hanem általában véve a tisztán evangyéliomi alapokon nyugvó vallási élet is, életgyökerében a legmélyebben, csaknem fenyegetőleg meg volt támadtatva és rendítetve. Azon idő volt ez, midőn mindannak helyére, a mi magasztos, örök, szent, boldogító és isteni, elvont üres emberi fogalmak s kicsinykedő tettek léptek. Az egy örök és végtelen hatalmu élő Isten helyett, egy minden dolgoknak utolsó és fő okát; a bünöktől megváltó és megszabadító Jézus, Isten valóságos fia helyett, egy büntől alig ment, legfelebb is csak egy magasztosabb és dusabb eszméssel felruházott emberi lényt vettek fel, ki még téves zsidó felfogásoktól sem volt szabad s ki a Wegscheideri iskola némely férfiainak általánosan egyező véleménye szerint, legfelebb is

csak egy utánzásra méltó erényes egyéniség volt. Azon idő volt ez, midőn egy Herder, Hamann (kelet magusa) Claudius és több más kitünő positiv theologok elhaltával, a merev és kinéletlen rationalismus lépett fel Dr. Paulus, Röhr, Wegscheider és több mások személyében. Azon idő volt ez, midőn egyes philosophok, mint Fichte az ő idealismusával, Schelling természetbölcsezetével, melyen pedig a pantheismus szaga nagyon is érezhetővé lett, — mind azt a mi az egyházi és vallásos élet terén positivnak tünt fel, rombadöntéssel fenyegetni látszottak. Azon idő volt ez, midőn egyes kontár vagy is zug philosophok, a hegeli-iskola elcsépelet eszméin lovagolva, gunyakacajjal fogadták mindazt, a mi a theologia terén a régi evangyeliomi alaphoz még hűn ragaszkodott. Theologia és philosophia a legélesebb ellentétben állva egymással, kibékítésről talán szó sem lehetett, minthogy a philosophia a theologia ellenében, csak is a hitelenség támaszaul látszott szolgálni. Ily körülmények közt léptek fel e század elején egyes nemesebb lelkek mint p. o. Neander, Schleiermacher, Gieseler, Lückesat. kik ez ellentéteket megszüntetni s a békés határokat mindkét tudomány hatalom közt lehetőleg kijelölni törekedtek s ugy a theologiának, mint az egyháznak egy újabb, nemesebb s boldogítóbb alapot adának.

A theologia ez újabb fejlődési korszakában indul el Helvétíából egy ifju alig 19 éves theologus, nemes tűz és pályája iránti szent lelkesedéstől áthatva, elhagyva az övéit, szüléket és jó barátokat; elhagyva kedves hona regényes bérczeit, el a gyönyörű festői völgyeket, s mintegy szent áhitattal keresi fel a némethoni egyetemeken azon kitünő theologiai tanárokat, kik Istentől hivatta voltak a theologiai tudományos világnak új alakot teremteni, nemesebb s állandóbb alapot biztosítani. E tudomány szomjas ifju nem más, mint a báseli egyetemnek egyik nagy hirű s közszeretetben álló tanára, az egyetemes művelt világ csaknem minden államaiban, a prot. egyház kebelében méltó becsüléssel illetett kitünő theolog Hagenbach, kinek hideg tetemeit folyó évi Junius hó 9-én d. u. 3 órakor

kiséré az egyetemi tanárikar, tanuló ifjúság és megszámlálhatatlan számú polgárság siri, de nem örök nyugalma. Ha van nemzet, igen, ha van egyház, mely e név előtt méltó tisztelet és becsüléssel hajolhat meg, úgy bizonyára mi magyar protestansok vagyunk azok, kik ezt legméltóbban tehetjük, mert nemes szive még élte utolsó napjaiban sem szünt meg dobogni a magyar hittestvérek iránt; hiszen ha valakinek, úgy épen e sorok írójának elég alkalma volt arról többszörösen meggyőződni; s bizonyosan kedves honom tudós prot. lelkészei és tanárai közt nem egy két egyéniség fog találkozni, kik tökéletesen öszhangzanak azon állításom valóságával, hogy Hagenbach tőlünk emlékezést érdemel. Tehát emlékezést . . . emlékezést neki! Távól legyen azonban tölem az ember imádás rettentő büne! Céлом nem is egyéb, mint néhány sorban ismertetni a magyar olvasó közönséggel is azon egyént, ki a prot. egyház, iskola és theologiai tudományosság érdekében többet tett, mint sok más ezerek. Ámde, hogy e feladatot csak lehetőleg is megoldhassam, nem e néhány sorok, de több ivék szükségeltetnének arra nézve, s hozzá még nem is egy oly ifju, gyakorlatlan írói kéz, mit az enyim!

Valóban találólag mondatott, hogy nagy férfiak, kik a tudomány és művészet lelkes bajnokai, mint óriások állanak a történelem magaslatán, s egyik a másiknak adja át soha ki nem haló szavát egész századokon keresztül; míg a tétlen, kislelkedő s gyenge szellemű néptömeg a századok változásaival elvész, s ha elhalt, neve az örök feledékenység mély tengerébe merül el. Egyike a tudomány ez óriásainak, ezt elmondhatjuk mi egész bátorsággal, kora kitünőbb theologjainak egyike Hagenbach!

Hagenbach Károly Rudolf született 1801 Mart. 4-én vallásos lelkületű ref. szüléktől s fia egy távoli körben is jólismert tanárnak Dr. Hagenbach Károly Frigyesnek, ki mint kitünő botanikus „Flora Basiliensis“ című műve által magát a külföld előtt is híressé tette. A szellemdus és kitünő szívjósággal megáldott gyermek egyéni és erkölcsi nevelését jeles

atyjának köszönhető, míg mélyen vallásos szellemű nevelése kegyes anyjának maradt fen, ki mint egy második Monika a semmi kedvező alkalmat nem mulasztott el, a fogékony ifju kebelébe, a vallás mély és boldogító fenséges eszméit becsepegtetni. Iskolai első oktatását egy kitünő magán tanintézetben nyeré, mely intézet a nevelés terén, a pestalozzi-féle elveknek hódolt. Az uri szent vacsorát az 1815. év tavaszán vevé fel a 14 éves gyermek először, és pedig mint ő maga saját életiratában hátrahagyá, a legnagyobb és legmélyebb megilletődéssel. Már fentebb emliténk, hogy sok tekintetben mily szomorú jövőnek nézet a theologia elébe, midőn a régi positiv vallásos és uj modernszerű világszemlélet közt, egy élet és halálra elkeseredett harc látszott folyamatban lenni; de a mi nemes lelkű ifjunk nem rettent vissza ilyen, bár komolynak és fenyegetőnek látszó földi s így tehát mulandó kicsinységektől, hanem annyival szomjuhozóbb s nemesebb lélekkel fordult a theologiai pályához, melyet ő, számára Istentől kiválasztva s elrendelve lenni látott. A komoly és nemes gondolkozásu, vallásos és erényes nevelésű ifjunak e tekintetbeni forró vágyát szülővárosa theologiai tanintézete ki nem elégítheté. Az akkori báseli egyetem egyetlen tanár kivételével, holmi felületes rationalistikus eszméknek hódolt. Vándor botot vett tehát kezébe s a távolba indult, s legelőször is az ujonnan alapított bonni egyetemen telepedett le a híres egyháztörténész Gieseler és kitünő exegeta Lücke lábaihoz. Alig töltött másfél évet ifjunk e kitünő theológok körében, tudomány-szomjas lelke tovább hajtá őt s Berlinbe ment Schleiermachert és Neandert hallgatandó. E két kitünő tudós volt az, kik az ifju Hagenbach egész jövőbeni theologiai irányára, a legfontosabb s legelhatározóbb befolyást gyakorolták. Itt vettetett meg az ifju candidatus és a tudomány ama derék férfiai közt azon barátságos viszony nemes alapja, mely közöttök egész életök folyamán fenállott, s mely a mi ifju theologusunknak is mintegy nemesebb ösztönül szolgált a theologiai tudományosság terén.

Felette csodatkozánk már most, ha azt hinnők, hogy ily

kitünő szorgalom és tehetséggel megáldott ifjunak, bizonyosan nem is lehetett más szándoka, mint majdan egykor magát mint tudós tanár a tudományos világ előtt ismeretessé tenni. Ez épelességgel nem volt szándékában. Vágya volt inkább, mint maga is sokszor emlegeté a multrai nemes visszaemlékezés alkalmával, egykor majd mint egyszerű falusi lelkész munkálkodni az Ur szőlőjében. Ez volt tehát forró vágya és nemes szándoka az ifju candidatusnak; de ennek meg, vagy pedig meg nem valósíthatása. Annak kezében állott, ki éltünk fonalát titkos atyai kezekkel vezérli, egész ama boldogabb hazáig!

Az 1822-ik évben történt, hogy a Berlinből kiüzött De-Wette,*) meghívást nyert a bászeli egyetemre. De-Wette közbenjárására történt az, hogy az ifju Hagenbachot, felszólították egy docensi állomás elfogadására. A városi tanács is helyben hagyá e meghívást, azon kikötéssel, hogy ha a licenciatusi cím elnyerése okvetetlen szükséges disputatiót megtartandja. Így kezdte ő meg azon év November havában akadémiai tanári munkásságát, s folytatá azt 51 éven át ugyanazon egy helyen a legnagyobb buzgalom és példás lelkiismerettel, miután csakhamar rövid idő lefolyása alatt, rendes tanárrá és a theologia tudorává avattatott, s mind a város s mind pedig az egyház részéről több különféle kitüntetésekben részesített, s tudo-

*) Azt hiszem, hogy nem lesz felesleges De-Wette elüzetésének okát, itt mellékesen felemlíteni. Az 1819-ik év Márt. hó 23-án történt, hogy egy tévutra vezetett jénai tanuló Sand Károly Mannheimba utazott, hogy az ottan időző orosz titkos tanácsost K o t z e b u e t, — kinek személyében a német honfiak, a hazának egyik elárulóját és az erkölcsök megnemtelenítőjét látták — orozva meggyilkolja. De-Wette mélyen meg volt hatva az ifju tanuló e gondolatlan lépése által, annyival is inkább, mert annak anyjával közelebbi barátságos viszonyban állott. Ugyanazon év Márt. 31-én írt De-Wette egy vigasztaló levelet a mélyen levert anyjának, a melyben ő ugyan magát a tettet nemtelennek nevezé, de az ifjut még is a „kiméletlen nagytömeg“ itélete ellen óltalmába vevé és tettet egy színvonala állítá egy C o r d a y Saroltáéval. De-Wette ezt bizonyosan azért tevé, hogy a mélyen megszorodott anya sebzett szívére ez által is legalább egy csepp balzsamot önthessen. Levelének másolata azonban a király kezeibe kerülván, elbocsátását megrendelte, dacára annak, hogy az akadémiai tanács több ízben folyamadott a nemes és buzgó tanár érdekében.

mányos képzettsége, szelid és megnyerő modora miatt, épen úgy tanártársai, mint a tanuló ifjúság nemes és lelkes köre által nagyrabecsültetett.

Hagenbach egész életén át friss és egészséges életnek örvendhetett. De 50 éves tanári jubilauma óta, melyről annak idejében a „Figyelmező“ is lelkes szavakban megemlékezett, folytonosan gyengélkedett; annyira, hogy az elmúlt évtelén kénytelen volt rendes tanári állomását letenni, a nélkül azonban, hogy ez által megszűnt volna a lelkiismeretes tanár működni. Tanári felolvasásait oly örömmel teljesíté, hogy az utolsó napokban, a midőn gyengesége miatt kénytelen volt szobája falait őrizni, oda gyűjté maga körül csekély számu, de hozzá mind végig hiven ragaszkodott hallgatóit, s ha maga a nemes lélek már egészen kifáradt a magyarázásban, leckeivét egyik vagy másik tanítványnak adá át felolvasás végett. Így munkálkodott a hü tanár egész az utolsó napokig, midőn egy hirtelen keletkezett tüdőbaj ágyba szegzé őt s tőlünk 14 napi betegség után el is rablá. Utolsó óráiban a halálnak legkisebb nyoma sem látszott. Egyik kezében egy egyszerű róza, a másikban pedig egy új testamentom. Egész a legutolsó percig mindenkivel, kik körében voltak, szót váltott. Egyszer csak fölemelkedett a nemes alak, hogy végbucsut vegyen az őt körülállóktól s mint élettelen test omlott vissza váncosai közé!!

Ha mi Hagenbachot, nem csak mint szeretetreméltó személyiséget, hanem mint író is figyelembe vesszük, lehetetlen nagyságát nem tisztelnünk. Melyik theologus ne ismerné theologiai encyclopaediáját (magy. ford. Révész I. által), melynek kitűnőségét már 9-ik kiadása elég hangosan bizonyítja? Ki ne olvashatná haszonnal a dogmák történelme című művét, melynek már 6-dik kiadása is kikerült a sajtó alól? Legterjedelmesebb műve azonban egyháztörténelme 7 nagy kötetben, mely szép és népszerű nyelve miatt felette kedveltetik. Homilétikáját és liturgikáját már többen haszonnal olvasták.

Nagyszámra menő kisebb műveit, értekezéseit stb. itt elősorolni felette hosszadalmas lenne. Elég legyen itt még anyit

megjegyezni, hogy Hagenbach valóságos szükségnek vette olykor-olykor predikálni is. E téren is munkálkodott irodalmilag. Egyházbeszédei 8 kötetben jelentek meg. Nem kevesebb szerencsével működött a költészeti irodalom téren is. Hogy ez is valóságos szükség volt nála, mutatja az, hogy mikor már a halálos betegség ágyba szegzé, sem szünt meg költői tollát kezébe venni, s ha halála előtt csak egy pár nappal irt egy csinos alkalmi költeményt az ujonnan alapított báseli csillagda megnyitási ünnepélyéhez.

A mi Hagenbach theologiai álláspontját illeti, ő egész lélekkel a közvetítő theológián csüggött. Kritikusai nagyobb része a Schleiermacheri iskolához sorolja őt, míg az én egyéni nézetem szerint talán inkább a szelid Neander-féle iránynak volt követője. Ő maga theologiai álláspontját következőleg írta le: „azt az utat keresém és követém, a mely az idvezítési igazságok, — melyek nekünk a Jézus Krisztus, mint Istenember és Megváltó által hitben adattak, — és egy emberi előítéletektől tökéletesen ment humanitás között létezik. Minden a tietek — mondja az Apostol — a világ is ha keresztyének vagytok (I. Kor. 3, 21. stb.); de természetesen csak azon az alapon, amit ugyancsak ő más helyütt oly nemesen ír le: „egyedül a mi Urunk Jézus Krisztusnak keresztjében, ki által nekem a világ megfeszítettett és én a világnak!“ Ily értelemben közvetítő theologusnak lenni, kérdem, hogy vajjon nem magasztos és dicső-e?

Ami végre saját személyiségét illeti, aligha lehetne tekintetben egyszerűbb és mégis jellemzőbb szavakat használnunk, mint ezeket: szelidség, jószág és igazságosság. Szelid sokszor egész a gyermekségig; igaz épügy a barát, mint az ellen irányában. Igazságot gyakorolni a szeretetben, amit az Apostol az Efezusbeliekhez irt levelében oly melegen és lelkesen ajánl: „igazságot követvén a szeretetben, mindenestől fogva neveledjünk abban, aki a Fő, tudniillik a Krisztusban“ — szent könyvünk e

szavait igyekezett ő megtartani és gyakorolni szive utolsó
dobbanásáig!!!

Márk Ferenc.

IV.

A budai zsinat jegyzőkönyve.

(Folytatás.)

H a r m a d i k ü l é s, Szent-Mihály havának 20-ik
napján.

A második ülésben tett végzés szerint, legelőször is a
jegyzőkönyv közönségesen felolvastatott. — Melynek alkal-
matosságával:

Midőn annak olvasása fordult volna elő, hogy az egész
országgal, az iskolai tanítatásnak vagy nevelés módjának el-
rendelését ezen zsinat a mostani tanácskozás céljának tenni
nem kíváná; — ámbár ezen végzés tovább is helybenhagya-
tott, azt mindazáltal a legközelebbi országgyűlésben hozott
törvényeknek 26-ik cikkelye szerint a t. zsinat fenhagyta ma-
gának, hogy amenyiben az iskolai tanítóknak hivatala, elbo-
csátása, vagy szaporítása, ugy az oskolai kuratoroknak kiren-
delése, s mindezek hatalmoknak, vagy kötelességeiknek meg-
határozása, s más efélék az ekklézsiái igazgatáshoz tartoznak,
s az említett törvénycikkelyben is, mind a két evangyéliomi
vallástételt követőknek szabadságokban hagyatnak: mind-
ezekre nézve, a mostan egybegyűlt t. zsinat is ezek iránt a jó
rendnek felállítására megkívántató szükséges végzéseket meg-
fogja tenni.

M. királyi biztos ur ő exja, ennek hallásával jelentette a
t. zsinatnak, hogy amenyiben Felséges urunk elébe benyujtott
esedezésünkben nem látszatunk az iskolák elrendelését is ezen
zsinat céljává tenni: arranézve a királyi Felségtől vett utasi-
tásához képest szükségesnek állítja Ő Exja maga részéről,
ezen lépésünket, a F. királyi Helytartó Tanácsnak béjelenteni;
semmit rajta nem kételkedvén, hogy ebben sem ott, sem feljebb

semmi akadály a további szabad munkálkodásban nem fog tétetni.

Melyre a t. zsinat részéről arra kéretett Ő Exja, ha ugyan csak ezen dolgoknak a felsőbb helyeken való bejelentését szükségesnek itéli; méltóztassék maga jelentő-levelében a t. zsinat ezen végzésének indító okait is belefoglalni.

De némelyek oly vélekedésben voltak, hogyha szinte a sokszor előhozott törvény cikkely szerint csak annak elrendelésében határozná is meg magát a mi iskoláinkra nézve az ország által kirendelt deputatio, micsoda tudományokon kellessék a tanuló ifjúságnak az iskolákban keresztül menni? és ha szinte azon tudományok taníttatásának rendi, órája és egyéb környülállásai, a mi szabad akaratunkra bízott legyen is; mivel mindazáltal az elsöben is nekünk meghallgattatnunk szükséges volna: tanácsos lenne ezért, ha ezen t. zsinat eziránt Fels. urunkhoz alázatos esedező levelét felbontaná, és ezen matériában némely előrevaló gondolatait, a minemüket jó fundamentommal előre is feltalálni lehet Ő Felségének bejelentené; mert akkor, mikor az ország által kirendelt deputatiónak vége lesz, és annak munkája az ország által is megvizsgáltván netalán helybehagyatik, ilyformába összegyülve nem leszünk, és így ily közönséges névvel hozzá sem szólhatunk.

Ezen vélekedés mindazáltal meg nem állott e következő okokra nézve:

a) Mert az országos deputatio maga munkáját elnem végzván, és az az ország által is helybehagyattván, nem is lehet tudni, mit és mihez kellessen szólanunk.

b) Mert, ha magunk valami oly nevelés módjának elrendelését ki akarnánk is dolgozni, most arra nem érkeznének.

c) Mert a nemzeti nevelés módjának meghatározása, mely ugyis a vallásra ki nem terjed, inkább közönségesen az országnak, mint egy különös zsinatnak dolga.

d) Mertha csak a nevelésre szükséges tudományoknak nemeit fogja az országos deputatio meghatározni, azoknak pedig taníttatásának módja, a szükséges könyveknek választása,

és egyéb eféle rendelések a mi hatalmunkba maradnak, amint az iránt a vallást illető törvény czikkely kételkedni sem hágy, a szerint nekünk abból semmi sértésünk nem következik.

Megállapodván azért abban, hogy csak m. k. biztos ur Ó Exja tegyen a fenemlitett módon az F. K. H. Tanácsnak jelentést, egyéb részeiben az elolvasott jegyzőkönyv helybenhagyatott.

Ezekután T. Vajai Vay István ur előadta, hogy azon elegyes deputatio, melyre az első ülésből társaival együtt kiküldetett vala, Pesten összeülvén maga munkáját elvégezte, és örömmel jelentheti, hogy az ágost. vallástételt követő atyafiakban a szorosabb egyességnek közelítésére, oly szives igyekezet és készséget tapasztalt, hogyha ezen t. zsinat részéről is ezen keresztyén atyafiak igyekezete hasonló készséggel fogadtatik, a kivánt egyességhez bizonyos reménységünk lehet. Azon elegyes deputatio munkája, melyen t. Vay István ur a t. zsinatnak által adott, az E. betű alatt ide ragasztatik.

Elolvastatván ezen munka az jött kérdésben, ha vajjon szükség-e ennek közelebbi megvizsgálásában belé bocsátkozni, vagy mivel ezek még csak igen közönséges feljegyzései annak, miben lehet a két vallástételt követő ekkleziáknak egyforma igazgatása, hogy azon közönséges pontok mind jobban megértethessenek, mind minden különös részeire nézve szorosabban megvizsgáltathassanak, azokat az elegyes deputatióknak vissza kellene adni, hogy bővebben és cikkelyenként dolgozza ki, és ugy bocsássa a t. zsinatnak ítélettétele alá?

A kik abban az ítéletben voltak, hogy az eddig tett munkának előrevaló megvizsgálásában belé bocsátkozni szükséges, ezt is hozzátették, hogy a mai fél nap engedtessek arra a t. zsinat tagjainak, hogy ezen munkát a t. püspök urak szállásán figyelemmel megolvassván, holnapig gondolkozhassanak rajta, és aztán a holnapi ülésben adják elő iránta való ítélet tételöket; mely vélekedésnek megállításában ilyen okokkal éltek:

a) Mert mivel ezen munkát, a t. zsinatnak nagyobb része csak most hallja először, azért minden előrevaló megfontolás nélkül hirtelen hozzá sem szólhat.

b) Mert minekelőtte az elegyes deputatio arra bocsáttatnék, hogy ezen közönséges pontokat részenként kidolgozza, szükséges előre azok iránt ez elegyes deputatiónak előre tett vélekedéseit megvizsgálni, ha közönségesen is megállhatnak-é vagy nem; hogyha meg nem állhatóknak találtatnának, azoknak bővebben való kidolgozásában az időt ne töltsse.

c) Mert ez a kis halasztás, és előrevaló megfontolás a célbavett egyességnek ellenére nincsen.

d) Mert már az ágostai vallástételt követő zsinat ezen materiában különös deputatiókat is rendelt, azért az ő példák szerént, nekünk is szükség ezen dologhoz közelebről szólani.

e) Mert másként az elegyes deputatio nem is fogja tudni a t. zsinat közönséges tetszését, hanemha az eddig tett munka iránt maga ítéletét kinyilatkoztatja, és ez előre is így volt rendelve.

f) Mert azon munkában olyan dolgok is vannak, melyek iránt nem lehet magunkat előre megkötnünk, hogy mostani előttiünk lett elolvastatásával helybenhagytuk, mint a minemű a két vallásból öszve szerkesztendő főconsistorialis szék felállítása, melyeránt még semmi előrevaló határozás nincs, s ily hirtelen nem is lehet.

g) Mert valamint az épületet jobb akkor vizsgálni, mikor csak előrevaló rajzolásban, vagy ugynevezett Abrissban van, mint amikor egészen felépül: ugy ezt a munkát is jobb most megvizsgálni, mint akkor, mikor egészen ki fog minden részeire nézve dolgoztatni.

De mások ellenben azt itélték, hogy mivel a két vallásbeli ekklézsiák közizagzatásának egyesítésében akadály egyik részről is még nem tétetett, szükségtelen leszen ezen t. zsinatnak is ezen munka vizsgálásába addig bele ereszkedni, míg részenként és maga egész kiterjedésében minden ki nem dolgoztatik; a mikor sokkal jobb móddal lehet mindent megítélni, bévehető és egyezhető lesz-e közjavunkkal, s vallásunk természetével, vagy nem? — Erre pedig ezen okokkal éltek:

a) Mert a kezdett egyességet ok nélkül háborítani vétek

volna, mely most, míg a dolgoknak minden különös részei el nem készítettnek, és azokat egész egymástólvaló függésekben látni nem lehet, könnyen megeshetnék.

b) Mert addig a mostani közönséges principiumoknak természetét és környülállásit nem is tudhatjuk, míg azok a deputatio által részenként eleinkbe nem adatnak, és így helyes, vagy helytelen vóltokat is jó móddal addig megítélni nem lehet.

c) Mert ha most belé ereszkedünk a vizsgálásába majd a szókról való vélekedés a drága időt velünk eltölteti, anélkül; hogy a dolognak veleje, és módja iránt valami állandót végezhetnénk.

d) Mert az is, hogy az ágostai vallást követő atyafiak, már különös deputatiókat rendeltének, még azelőtt esett, minelőtte a két t. zsinatok az elegyes deputatióban megegyeztek volna; másfelől bizonyos, hogy azok semmi valóságos munkához nem kezdettek, hanem csak a különböző matériákat szedegetik össze, és e részben lehet reményleni, hogy magunkat vélek meg fogjuk egyeztetni.

e) Mert fel lehet az elegyes deputatio felől tenni, hogy amint az egyező igazgatásnak summás fejeit ezen t. zsinat helybenhagyásával eltalálta, úgy annak bővebb kidolgozásában is magát célunkhoz fogja alkalmaztatni, melyet ahol el nem találna, szabadságunkba lesz akkor is igazítani, vagy megváltoztatni.

f) Ha az egész munka részenként kidolgoztatik is, akkor is csak rajzolata lesz az, az építendő háznak, és fel nem állított épület, mert az épület akkor áll fel, mikor a rendelendő dolgok, cselekedettel is véghez mennek.

g) Mert sem most, sem ha holnapra maradna ez a munka vizsgálása, azáltal a t. zsinat meg nem köttetnék, hogy a részenként kidolgozott munka vizsgálásának alkalmatosságával is, annak helyes, vagy helytelen voltáról, mind az egészre, mind akármely részeire nézve, ítéletet és végzést teljes szabadsággal ne tehessen.

h) Mert ami két vallásból öszve szerkesztendő fő consis-

torialis széket nézi, azt a tapasztalás mutatja, hogy az eféle összejövetelek vallásunk bajainak igazításában eddig is szokásban voltak, és így azokat lehetetleneknek állítani nem lehet.

El kell hát várni, micsoda formában, és ábrázatban fogja a most célbavett fő consistorialis széket az elegyes deputatio öltöztetni, és akkor lehet róla íteletet tenni, ha bevehető-é vagy nem?

Ezek és több eféle, mindkét részről előhordott okok fontba vétetvén, közönséges akarattal megállítottatott, hogy a t. zsinat fenhagyván magának azt, hogy amidőn az egész munka fog is a t. zsinat elébe adatni, aziránt mind az egészre, mind részeire nézve teljes szabadsággal íteletet tehessen, most a továbbvaló munkálkodásra öt rendbéli deputatiók rendeltessenek; úgy-mint:

1-ször. A felsőbbségnek elrendelése, és a vallás iránt hozott közelebbi törvénycikkelynek értelme szerint a kinyomtatandó könyvek vizsgálása iránt;

2-szor. Az egyházi fenyték iránt;

3-szor. A házasságbeli törvények iránt;

4-szer. Az iskolák igazgatása iránt;

5-ször. Az ekklezsiák, iskolák fundatiói, jövedelmi és akárminemü oeconomicumok rende iránt.

Ezek közül mindenik deputatióra⁸ személyt szükséges léssen oly móddal kirendelni, hogy minden püspökségből egy belső és egy külső személy mindenik deputatióra rendeltessék ki. De mivel a mgos Elölülő grófnak, csak most történt kevés változására nézve az ülésből el kellett távozni, azért a személyeknek kinevezése holnapi napra halasztatott, és ezzel a gyülekezet is eloszlott.

(Folytatása következni fog.)

Közli: Révész Imre.

T Á R C A.

1.

Báthory Zsófia áttérésének történetéhez.

Báthory Zsófia catholizálásának idejét eddigelé csak hozzávetőleg tudta történetünk. Ha ez magában véve nem valami fontos is; de ezen, következményeiben igen fontos dolog idejének pontos meghatározása bir érdekkal. Im most a levél, mely azért is érdekes, mert Báthory Zs. belső kedélyvilágába be hagy pillantani:

Illustrissime Comes,

Domine observandissime.

Szivesen kívántuk volna szerelmes fiammal együtt régtől fogva függőben lévő szent igyekezetünk declaratiója napján ígretünk szerint mind az asszonylyal ő kegyelmével együtt kegyelmetek személye jelenlétét, melyre alkalmatosságot is sok ideig vártunk; de mivel az pogány ellenségnek nemzetünkre, majd eddig az lakó helyünkig hozott rettenetes tüze és rablása az egész földet úgy megrettentette volt, hogy csak egy mértföldig is járni senkinek bátorságos nem volt; mely miatt az minthogy az ellenségnek megtérését csak nem is remélettük: így az kegyelmetek idejövételét is maga személye kockáztatásával nem kívánhatuk. Ez szoros állapotunkban csak isteni vigasztaláshoz folyamodván, az boldogságos sz. szűznek menybevitele napján itt való templomocskát reconciliáltatván, azon templomban sz. mise hallgatás, gyónás és communio által édes fiammal együtt mindketten magunkat publice declaráltuk, kirekesztvén ugyanazon napon minden eretnek tanítókat udvarunkból. Melylyel is az isten anyaszentegyházának épületeire istentől segítő szent malasztot és erőt alázatos szivvel kívánván, kegyelmedet akarám tudósítani. Ajánlván kegyelmed atyafiságos jóakaratójában fiammal együtt minden időben bizodalmason magunkat, kívánjuk, éltesse isten és tartsa meg mind az asszonylyal ő kegyelmével együtt jó egészségben sokáig kegyelmeteket. Datum in Arce Munkács. 20. Augusti 1661.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Observantissima

Sófia Báthori m. p.

K ü l c i m : Illustrissimo Comiti Domino Ladislao Rákóci de Felső-Vadász, Comitatus Sárosiensis Comiti supremo, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliario et Cubiculario. etc. Domino observandissimo.

Nem kevésbé érdekes az alább következő levél is, mely hiven tükrözi vissza, hogy minő változás állott be Lorántfy Zsuzsánna családja körében, alig másfél évvel halála után :

Ajánlom nagyságodnak, mint kedves böcsületes asszonyomnak, leányomnak igaz atyai, köteles szolgálatomat, látogassa isten nagyságodat minden jókkal szüübül kívánom.

Kedvesen vettem az nagyságod nekem irt méltóságos levelét, azokkal együtt, kiket ő szentségének az római pápának és kegyelmes urunknak, ő fölségének iratott. Az ő fölsége levelét ugyan azonnal bepraesentáltam s proponáltam is az egész titoktanács előtt. Ő fölsége az, mely kedvesen értette ezt az nagyságtok declaratióját, szintén oly kegyesen ajánlotta is magát, hogy ezután anyivalinkább minden császári és királyi kegyelmes gratiaival és protectióival léssen nagyságtokhoz; az minthogy mindjárt iratott is az hadakozó tanácsbul az nagyságtok kívánsága szerint generalis Montecocoli uramnak, hogy minden tekintettel és respectussal legyen nagyságtokhoz és jószághihoz. Im azért az ő fölsége választát megküldtem nagyságtoknak együtt az megirt Montecocoli uramnak szóló levelével. — Én pedig, édes asszonyom, leányom, meg nem írhatom, mely nagy szívem örömevel értem ezt az nagyságtok szent és üdvességes igyekezetinek végben való vitelét, kit mindeddig is, szívem szerint óhajtvá kívántam. Az isten és az ő szentséges anyja megfogja áldani nagyságtokat érette; mert ezáltal sok ezer lölköknek fog használni üdvösségeiben. Az fölül említett ő szentségének nagyságtoktul küldött leveleket jó securitással inviáltam Rómában; rövid nap alatt válaszom érkezhén, azt is megküldöm nagyságtoknak. Ő fölsége az minemő egyházi és lölki presentumokat nagyságtokhoz való jóakarátjának jelévül küldött nagyságtoknak, azokat Hidy uramra biztam, hogy bépraesentálja nagyságtoknak, kiket egyébiránt ő fölsége az tárházában általam kiválasztatván, kezemhez consignálta. Az imádságos könyv, ugy vagyon, hogy deák; mert egy herтелен itten magyart nem kaphattunk. Nagyságod ha nem akar élni az deákkal, könnyen az Pázmány Péter imádságos könyvét köttetheti az tábláiban, melyek szintén az nagyságod mostani özvegyi állapotjához illendők. Az többirül informálni fogja nagyságtokat jámbor főemberszolgája, Hidy uram, kit szóval magyaráztam meg ő kegyelmének. Azomban én is az mit egy hamar szedegethettem öszve armariumoescáimban, szolgálai öröömnek jeléül azt külömb küldtem, nagyságtoknak. Spanyol körösztüket nem küldtem, minthogy ő fölsége olyanokat rendelt nagyságtoknak, kikrül annyivalinkább nem kételkedhetik nagyságtok, hogy igazak ne legyenek, minthogy ilyen méltóságos kéztül küldtetének; hanem im azok helyett Hieruzalembül nekem küldött három olajfábul csinált körösztücskét takartam egy papiroskában, kik ottan in monte oliveti termett fábul faragtatnak és küldtetnek az körösztény világra ő

szentségétül bizonyos indulgentiáknak megszőrzésével. Az egyik rosariumon függő metallumot penig, az kin egyfelől Boldogasszony képe va-
gyon özvegy formára verve és másfelől az pápáé, azt énnekem maga az
pápa cum Indulgentiis Quinqu. Sanctorum et in articulo mortis Bene-
dictione Apostolica adta. Nagyságod azzal sok lölköknek nagyot hasz-
nálhat halálok óráján, kívül az P. Millei bővebb informatiót adhat nagy-
ságodnak. Az másik olvasó gutaütés ellen való eszközökből csináltatott.
Az harmadikat peniglen az én kedves uramnak, fiamnak, ifju fejedelem-
nek praesentálom. Adja isten, édes, kedves böcsületes asszonyom, leá-
nyom, hogy nagyságtok ebben az elkezdett, isteni szolgálatban sok löl-
kök üdvösségére lehessen és én nagyságtoknak régi köteles igyekezetem
szerint szolgálhassak mind lölki, s mind penig ez világi dolgokban. Tartsa
és éltesse isten nagyságodat együtt az én kedves urammal, fiammal sok
esztendeig kedves jó egészségben. Bécs, 18. Novembris Anno Domini 1661.

Nagyságodnak, mint nekem böcsületes és kedves asszonyomnak,
leányomnak

köteles szolgálja, atyja:

Szelepcséni György, m. p.

kalocsai érsek.

Kivül más irással: Cancellarius uram küldte levél.

Külcim: Az méltóságos Báthory Sophia fejedelem asszonyinak,
az néhai méltóságos Rákócy György erdélyi fejedelem ő nagysága meg-
hagyott özvegyének, nekem böcsületes asszonyomnak s kedves leányom-
nak adassék.

Mindkét levél eredetije a magy. kir. kamarai levéltárban őriztetik.

Közli: Szilágyi Sándor.

2.

Első Leopold parancsa a gályákon és másutt raboskodó magyar protestáns papok szabadon bocsátása iránt.

Resolutio Leopoldina de pastoribus ad Triremes damnatis, in li-
bertatem adserendis, ex autographo descripta.

Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum Imperator
semper augustus, ac Germaniae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croa-
tiae, Slavoniae Rex, Archi-dux Austriae, dux Burgundiae, Stiriae, Ca-
rinthiae, Carnioliae, et Würtembergae Comes et Tyrolis et Goritiae, uni-
versis et singulis principibus ecclesiasticis, et secularibus, archi-
episcopis, episcopis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus,
nobilibus, militibus praefectis praesidentibus, capitaneis, locumte-
nentibus, vicedominis, gubernatoribus, castellanis, vexilliferis, urbium,
oppidorum et comitatum, et locorum quorundam rectoribus, et burgi-ma-

gistris, consulibus, et iudicibus, nec non portuum, pontium et passuum quorumvis custodibus, item gabellarum ac tributorum exactoribus, telonariis, portitoribus, ac omnibus aliis cuiuscunque status, gradus, ordinis, conditionis, dignitatis, vel praeeminentiae existant, salutem benevolentiam nostram, gratiam caesaream et omne bonum.

Cum nobis intuitu officiorum, ex parte charissimorum amicorum, et confoederatorum nostrorum generalium foederati Belgii statuum interpositorum benigne placuerit decreverimusque, ut hungarici protestantis religionis pastores, tum nuper ad triremes relegati, tum in carceribus aliis modis detenti, in libertatem adsererentur, scilicet ut ii, datis litteris reversalibus secundum formulam a strenuo consiliario nostro aulico Secretario intimo, et inferioris Austriae referendario, fideli nobis dilecto Christophoro de Abele, nobili domino in Haching S. R. Imperii equite, et residente dictorum generalium foederati Belgii Ordinum in aula nostra Caesarea Hamel-Brünnings Subscriptam, de non se vindicando, nec in Hungariam revertendo, liberi dimittantur, id circo devotiones, et dilectiones Vras, aliosque nobis non subiectos benevoli, benigneque requirimus, et hortamur, nostris vero ac regnorum, et provinciarum nostrarum haereditariarum subditis, serio mandamus, ac praecipimus, ut praefatos captivos hungaricos religionis protestantis pastores universos, sive in triremibus, sive in carceribus in praefatis regnis, et provinciis, seu terris nostris, vel in alienis sub cuiuslibet potestate, cura et custodia reperiendo solutis catenis compedibus, et quibuslibet eorum vinculis, tam e triremibus, quam ex carceribus et arestis quantocius liberos dimittant, dimitti, ac iure permitti, modis omnibus faciant, praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Facturae sunt in eo devotiones et dilectiones, vestrae, alique nobis non subiecti, rem nobis apprime gratam, subditi vero nostri exsequentur hac in parte Seriam et expressam voluntatem. Datum in civitate Vienna d. 20. Martii 1676. regnor nostr. romani 18. Hungarici 20. Bohemici vero 20.

Leopoldus

Leg. Hock. L.

ad mandatum Scrae. Cae. ae.

Mattis. proprium, Christophorus d. Abele.

Másolatból közli: Csuthy Zsigmond.

Eredeti levelezések.

1.

Debreceni levél.

Nt. Szerkesztő ur!

Engedje meg, hogy látszólag kiskörü, de jelentőségre nézve elég figyelemre méltó mozzanatról tudósítsam a helybeli kollégium kebeléből.

Az egyháznak, az egyház örállóinak, s a hívő közönségnek kiváló figyelmet, gondot kell fordítani arra: mily szellemben, alapon és irányban vezetetik az ifju nemzedék főleg azon része, mely hivatva lesz idővel a hit és kor-edzett predikátorokat a szószéken felváltani, kötelesség arra is ügyelni, taníttatik-e az ifjuságnak a csillogó uj eszmék és elméletek mellett azon örök igazságok foglalata, amiket hinni kell: mert a jelen jellemében fekszik elrejtve a jövő miként fejlődése. Ez ok indított arra, hogy épen a debreceni kollégiom jelenlegi hittanhallgatóinak vallásos irányáról adatok alapján szóljak valamit, hisz az egész egyház kerület érdeklődő szemmel kell hogy kísérje a leendő lelkészi kar e csemetéjét.

Régi szép szokás itt, hogy a kollégiom ima-termében vasárnapokon tanárok és tanulók jelenlétében előbb a végzett theologusok, tanév vége felé pedig a IV. éves hittanhallgatók kitünőbbjei istentiszteletileg egyházi beszédek tartanak. Ujabb időben is nagy érdeklődéssel kísérik, kivált a hittanárak, az oratoriumi hitszónoklást, mert a hittanfolyam alatt elsajátított taneredmény, tanári hatás, s korszellem itt észlelhető, miután a fellépők szabadon választott tárgyakat dolgoznak fel s adnak elé, és tárgy választási szabadságokat senki nem korlátozza. Máj. 7. jun. 7. és jun. 14-kén a IV. éves hittanhallgatók közül lépett fel 3 jeles ifju, magára vonta a hallgatók figyelmét mindenik. Az első ifju Máté 15, 21—28. alapján a diadalmoskodó hitet vette elmélkedése tárgyaul, azt fejtegetvén, hogy az üdv nem születéshez, nem néphez, hanem egyedül a hithez van kapcsolva. A 2-ik ifju 1 Kor. 13, 9—17 alapján bizonyitgatta, hogy részszerint van bennünk most az ismeret az emberi ismeret minden nemére nézve; megragadólag vázolja az ismereteknek így is boldogító voltát „hát nem tudod-e te lelked szomját lecsilapítani úgy is, ha az örökélet vizének csakis a te szükségedhez mért kelyhe nyújtatik számodra?” óva int a hitetlen szívből vett, Istentől elfordító vélemények és nézetek ellen, ostromolván az emberi gőg és tévmentesség felőli hiu igényeket. Mindkét ifju korszerűleg alkalmas tárgyak körül forgolódott s külföldi kutfő után dolgozta művét szabadon. Szokásban van ugyanis, hogy ha az illető szónok nvelveken jártasságának jelét akarja adni, példány szónoklatok után dolgozik. — Tudósító maga részéről jobban helyesli, ha épen a tanoda falain belül, különben is előzetesen szaktanár bírálata alá bocsátandó beszédét egészen önerején dolgozza, maga választja főtárgyát, és így saját haladottságának adja jelét, várható ez, kivált a végzett theologusoktól, főleg azok jelesbjeitől; kérjük is, hogy illető szaktanár erre bátorítsa és lelkesitse őket. Másik kívánalmunk, hogy a theologia jelen állása mellett ne csak a középállást foglaló, vagy talán szintelen külföldi hitszónokok művei ajánltassanak minta gyanánt, hanem az erősebb hitű, határozott jellegű, positiv alapon

álló evangyéliumi hitszónokok művei is ismertessenek, hozzattassanak meg. Hisz az ifju sziv lángot, szint és szilárdságot csak oly szerzőktől sajátíthat át, kik maguk is lángbuzgóság és határozottság lelkétől hatvák át.

A 3-ik ifju már eltért két jeles elődjétől s önkényt maga választá s dolgozta ki tárgyát, hazai magyar terményt adott. Kiváncsian figyeltük mi tárgyhoz vonja, hajtja őt a Lélek? A választás meghatott, minden hallgatót lekötött. Alapige volt I. Ján. 2, 12. „Kicsoda a hazug, hanem csak az, a ki tagadja a Jézust ama Krisztusnak lenni. Ez az anti-Krisztus, a ki tagadja az atyát és a fiut.“ Kiindul azon köz-ajkon forgó tételből, hogy századunk a haladás kora, aztán kijelöli mik tartoznak a tudás, mik a hit birodalmába s kimutatván és kellőleg méltatván a haladó tudományosságot, védelmére kél a méltatlanul megtámadott vallásosság-
nak és hitnek, mondván ma inkább mint valaha „minden hívőnek, hitvé-
dőnek is kell lenni egyszersmind, ujra elő kell állítani a vitézkedő anya-
szentegyházat. . . . nagynak, rettenthetlennek kell lenni a védelemnek,
mert nagyok, magasztosak a megtámadott igazságok. Ezek közül a va-
lódi keresztyénségre nézve legfontosabb a J. Krisztus isteni voltának
sarkalatos hitelve“ s fokonként átmegy főtételeire s a J. Krisztus is-
tenségét bizonyítja a) történeti tényekkel, b) legbensőbb meggyőző-
désünkkel, a boldogító ker. hittel. A bátor, hevülő tárgyalás után így
zárja be egyházi beszédét: „Más fundamentomot senki nem vethet azon-
kívül, amely egyszer vettetett, mely a J. Krisztus (1. Kor. 3, 11.) Igye-
kezzünk minél mélyebben hatolni a könyvek könyvébe, a szentírásba;
törekedjünk minél behatóbban felfogni Idvezítőnknek személyiségét, s nö-
vekedjünk napról-napra abban a ki fő, a Krisztusban. Hogy így a lélekben
netalán lappangó homályt, vagy felmerülő kételyt oszlassa el hitünk vi-
lága; a jelzett támadás felkészülten találjon a magasztos hitvédelemben;
sőt mindezek felett ama samáriai nő honfitársainak szavaival így szól-
hassunk magával az igehirdetővel szemben: Most már nem a te beszé-
dedért hiszünk, hanem azért, mert mi magunk hallottuk őt, és tudjuk már,
hogy bizonynyal ő a világnak ama Megtartója a Krisztus. (Ján, 4, 12.)

Megható édes tünemény, midőn hittanuló ifju ajkáról hallja az ember dicsőíttetni az örök igazságokat oly buzgósággal, mondhatni oda-
adó lelkesültséggel, mint legközelebb eme 3 ifjutól hallók! Egy evangyé-
liumi francia heti lap legutóbbi számában arra hívja fel a hívőket, hogy
épen e nehéz időkben, imádkozzanak a lelkészekért, Pál apostol is szük-
ségét érezé annak, hogy a hivek imái által támogattassék (Róm. 55, 30.
stb.) tapasztalat szerént is azon lelkészek munkálkodását kíséré legtöbb
fogant és áldás, kik a gyülekezet imái által hordoztattak; anyival is in-
kább, mert a lelkész is azzal szolgálhat a hiveknek, amit Isten adott neki.

Méltó, hogy kérjük Istent mi is, hogy leendő szolgálóinak, ez ifjaknak, s ezekhez hasonlónak, adja tovább is a maga kegyelmét.

Legközelebb a tanulók hittanszaki társulata vita tárgyul azt tüzte volt ki: el lehet-e a ker. egyház csodák hite nélkül? ki-nevezte mellette és ellene a tárgyat előadó és kifejtő szónokokat, kik komolyan készültek, másfélórai érdekes vita után az alapszabály szerint szavazás alá bocsáttatott a kérdés, s miután a vita hosszas volta miatt többen eltávoztak volt már, a végeredmény oda jött, hogy igenlőleg szavazott 4, tagadólag, azaz, arra, hogy nem lehet el az egyház csodák hite nélkül, 14-en szavaztak, s így szavazat többség utóbbi mellett nyilatkozott.

Fel nemes ifjak! ne engedjétek magatokat a hamis tudományok üres szele által lesodortatni az egyszer örökre vetett alapról, hangoztasátok Montgomery szép angol dicséneke szerint „Az a ki parancsolja, hogy felzuduljon a vihar, rendeli meg annak csilapodását is, Istennel maradok s rá építem reményeimet, nem zugalodom, ha veszzejével sujtol is, többem ő nekem, mint az egész világ, megváltóm és Istenem ő. = „He' s more than all the world to me, My Saviour and my God!“

Vigasztalódjál te magyar Sion! ha hitben erős fiakat nyerendsz iskoláidból, akkor nincs mit aggódni a jövő felől; akkor igazán az anyaszentegyház erős bástyái lesznek iskoláid. Épen azért elengedhetlen főkötelessége az egyházkerületi főhatóságoknak hiven örködni, hogy ahol épen a só sósíttatik, a theologiai intézetekben, a tiszta és igaz evangéliomból merített józan tan adassék elé; mely kerület közönyösen veszi a dolgot, csaknem öngyilkossággal határos mulasztást követ el, mert saját jövőjét öldököli meg! Sapiienti pauca.

Debrecenben, 1874. június 15.

Egy jelenvolt.

Hiszem, hogy velem együtt sokan a legőszintébb örömmel olvasták e becses tudósítást. Lelkünkben örvendünk a debreceni theologus ifjak munkásságának helyes irányzata felett s szeretjük hinni, hogy ezt, kitünő mértékben, az illető hittanárok uraknak köszönhetjük. Valóban, amily képtelen és nevetséges dolog lenne az, ha a leendő ügyvédek és bírák, a hazának fenálló pozitív törvényeire s az azok iránti tiszteletre vagy épen nem vagy csak kevés mértékben s hiányosan taníttatnának, hanem csupán a különféle észjogi elméletek, ideálok és utópiák rajzoltatnának le nagy magasztalások között előttök: épen olyan képtelen sőt egyuttal már bűnös dolog is lenne az, ha magának az egyháznak saját főiskoláiban, a lekipásztori pályára készülő ifjak, az egyház pozitív tanainak, intézményeinek, törvényeinek kellő ismeretére és tiszteletére nem vezéreltetnének, hanem folyást a sokszor oktalanul

felkapott s nagy handabandával magasztalt, voltaképen azonban még ki sem fejlett divateszmék és modern irányzatok lármás piacán hurcoltatnának szerteszét. — Teljességgel nem akarjuk a tanuló ifjút annál kevésbé a tanárt, a tudományok s épen a theologiai tudományok mezején is bármely irányzat ösméretétől eltiltatni; de azt hiszszük, hogy ha egy nem pap és nem theologus, hanem szabedelvű államtudós is, mint pl. korunkban Mohl, épen a tanszabadságról szólva, még az állam által fentartott egyetemekre nézve is azt mondja, hogy „a theologia tanárának nem szabad letérni azon egyház alapjáról, amelynek számára papokat kell képeznie;“ — Robert von Mohl, Politik. II-ter Band. Tübingen. 1869. pag. 144. s ha több más tekintélyes államférfiak és jogtudósok is, mint pl. Stein, Raumer, Bunsen, Richter, Jacobson, Dove a theologia egyetemi tanáira nézve épen ilyen elvet vallanak: akkor, maga az egyház által fentartott főiskolákra nézve még nagyobb nyomatékkal mondhatjuk ezt különösen mi, anyi ellenséges elemek közt élő magyar protestánsok, haugyan az önfentartás s az öntudatos fejlődés és célszerű haladás helyett az önpusztítást és kínos vergődést nem tartjuk az egyház léte rendeltetésének. — Végre szabad legyen megjegyeznem, hogy az általam különösen szeretet és tisztelt debreceni theologus ifjak tanulmányozási s vitatkozási modorára vonatkozólag, volnának némi indokolt észrevételeim; de ezeket alkalmas helyen élőszóval már közlöttem. Velejük különben csak az, hogy az ifjak könnyebb tárgyakat válaszanak nemanyira eldöntés mint mindenoldalú s lehető legmélyebb megismerés végett s e célból a valódi jeles theologok műveit tanulmányozzák s egymás közt élőszóval ösmertessék, továbbá hogy a s z a v a z á s t mint merőben feleslegest és szükségtelent mellőzzék stb. stb.

Szerkesztő.

2.

U n g i l e v é l.

Nyilatkozat.

A „Prot. e. és i. Lap“ f. é. 18-ik számában „Válasz Homolya István urnak“ cím alatt, egy cikk jelent meg, melyben Szabó Endre palágyiref. lelkes úr, engem a t. közönség előtt fertőtéssel vádol, s amellet nevetségessé s guny tárgyává törekszik tenni. — E közleményre érdemleges cáfolatot írni, nincs szándékomban. E folyóirat máj.—jun. füzeté által hozott III. sz. Ungi levelemben különben is kimondtam azt, hogy a „Pr. e. és i. Lap“-pal polemizálni nem akarok. Megmondtam az okát is: miért? Épen ezért nem aka-

rok a kérdéses cikk írójával sem polemizálni. Megvallom, szégyenleném magam minden józan s komoly ember előtt, ha evangélikus református lelkész létemre egy ilyen hangú és tartalmu közlemény cáfolatával foglalkoznám. — Hadd élvezzék azt háborítlanul a közlő és mindazok, a kik hozzá vannak szokva az eféle táplálékokhoz!

Azonban, mindemellett is nem mulaszthatom el, hogy a jóhiszemű közönség felvilágosítása érdekében, határozottan ki ne jelentsem, miszerint Sz. E. ur közleményének azon része, — melyben N. J. urnak adott válaszból „ördög ő nagysága orthodox szarvait és körmeit“ extrahálja, s orrig érő „boxirozás“ szerü actiót, s „az általános megbotránkozás közben“ (Sz. E. ur által, ugyan szerénységénél fogva „valakire“ kent, de voltaképen az ő elménc talentuma által produkált) revolver konfiskálási indítványt emleget, — mondom, Sz. E. ur közleményének ezen része, az olvasó közönség félrevezetése, s ennek folytán az én nevetségessé tételem céljából, a történet dolgok merész ferditése mellett, még durva gyanusítást is tartalmaz (értem a Nagy-Dobronya való áhítozás rámfogását. H. J.) Hivatkozom minden jelenvolt elfogulatlan emberre; ítéljék meg: Sz. E. urnak menyiben van igaza. — Én tőle, mint „ref. lelkész től“, egyházi irodalmunk komolysága s becsülete iránt valamivel több érzéket, s a mellett az igazságnak még a felgyuladt harag lángjai közt sem felejthető szigorubb tiszteletét vártam. Sajnálom, hogy csalódnom kellett. — S ha csakugyan olyan „általános megbotránkozást“ keltettek volna N. J. urnak mondott szavaim, mint Sz. E. ur állítja, ugy én igen meg fogom köszönni, ha a jelenvoltak ezt valami módon tudtomra adják. Ez esetben sem vonom ugyan azokat vissza; de ünnepélyesen ígérem, hogy akkor az ungi ref. lelkészek értekezletein, mint botránkykó sohasem fogok többé megjelenni.

Még csak anyit kívánok megjegyezni, hogy azon tétel igazságát, amely körül N. J. urnak a szürti értekezleten adott válaszom forgott, ezután is feltartom, ugy N. J., mint Sz. E. urral, vagy bárkivel szemben is. — Amit ott mondtam, azt mondom ma is, és mindig: „Egyenes, őszinte jellemű embertől megvárom, hogy ne beszéljen mást soha, mint amit érez, mint amiről meg van győződve. S ha egyszer odajut a lelkész, hogy az írásban kifejezést nyert istenige helyesen értelmezett tartalmával semmi áron ki nem tud békülni, s hasztalan kérdez meg másokat, azok sem tudják őt megnyugtanni: akkor szent kötelessége azonnal otthagyni az ügyet,

melynek eddig szolgálatában állt, s nem farizeuskodni tovább azért, hogy kenyeret kapjon. Legyen meggyőződve t. kartársam afelől, hogy ha valaha én is ilyen kényszerűségbe jutnék, lenne anyi bátorságom és érzésem a becsület iránt, hogy megköszönve egyházam bizalmát, más munkakört keressek magamnak.“

Igy voltam meggyőződve akkor, így vagyok ma is. Sajnálom, hogy nekem, ugyszólván kezdő lelkésznek kellett ezeket elmondanom, egy számos évek óta eredményteljesen munkálkodó lelkésztársammal szemben. — De nem tehetek róla, ha az igazságot mindennél többre becsülöm, s nem akarok azok közé tartozni, a kiket Ézsaiás próféta oly jellemzőleg ír le az 5-ik rész 20-dik versében.

Ime t. olvasó közönség! az imént idézett szavakból készítette Sz. E. ur találékony elméncségével azt az „Orthodox körmű és szarvunagyságos ördög“-féle extractumot! Bizony, bűvös retortája lehet. — Különben ítélje meg a közönség!

Cseppely. 1874. Junius 10-kén.

Homolya István,
cseppelyi ev. ref. lelkész.

Egyházi krónika.

Németország: A polgári házasság Poroszországban. — Zsinati költség. Lelkészi fizetések. Szomorú állapotok Badenben a protest. egyletféle irányzat miatt. Két új porosz törvény egyházi ügyben.

A porosz képviselő ház f. évi január 23. nagy szavazattöbbséggel elfogadta a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot éspedig a többek közt azon módosítással, hogy a polgári anyakönyvek vezetésére lelkészek nem alkalmazhatók, de éppen ezért kimondatott az is, hogy a lelkészeknek kárpótlás adatik a stolabeli veszteségért. Az egyházi főtanács hivatalos véleményezése szerint, ezen kárpótlásnak legalább is egy millio tallérnak kell lenni évenként. — A szocialisták a polgári házasságot, már Poroszországban is úgy tekintik, mint egyenes lépést a házassági szövetség megsemmisítéséhez. Egyik közlönyük a Volksstaat nyilván hirdeti, hogy el kell jóni az időnek, a melyben a nő, gyermekei érdekéből sem lesz lekötötve egy férfihoz, hanem mindegyik fél ott hagyhatja a másikat, a mikor akarja stb.

A nem sokára megtartandó porosz evang. zsinat költségeire az országgyűlés 50,000 tallért szavazott meg, noha a reformpárt erősen harcolt az ellen, valamint az egyházi főtanács további fentartása ellen is, de sikertelenül, mert a többség e ponton is megszavazta a kívánt költséget. — A fenforgó egyházi zavaroknál fogva oda utasította a kormány az állampénztárak tisztviselőit, hogy a lelkészi fizetéseknek törvényes szokásban levő kipótlását 500 tallérig, csak azon esetben teljesítsék, ha az ellen az illető kormányhatóságnak kifogása nincs

A badeni prot. egyház volt eddigelé, mint közönségesen tudva

van, a protestáns egyetféle mozgalmaknak legkorábbi és legfőbb ápolója, és hogy ezen mozgalmak néhány év alatt is mily gyászos állapotot idéztek elő, azt többé titkolni nem lehet. Az egyházi legfőbb hivatalokra alig lehet embereket kapni: számos lelkészi hivatalok betöltetlenek, segédlelkészt kapni darab idő óta lehetetlen; a heidelbergi egyetemen alig van annyi theologus tanuló mint a mennyi hittanárok száma; a papi pályára egy jóra való ifju tehetség sem lép. A nemrég alkotott s liberalis demokrat szellemű lelkészválasztási törvényekkel a vallási közönyösség és hitetlenség gyakorta visszaélt; ámitások, korteskedések, pénzzel való vesztegetések stb. már itt is nem egyszer fordultak elő s hangzik a szó, hogy ha a dolgok így mennek, protestans papok nem sokára csak a csizmadia és szabóműhelyekből fognak kikerülni; mindezek mellett, mint ilyen esetben rendesen történni szokott, a vallásos rajongók, a kalandos felekezetek, a titkos vallási özszejövetelek, másfelől pedig az erkölcsileg elvadulttak s más efélék száma folyvást növekszik. Nincs erőben és virágzásban sőt folytonos hanyatlásban van magának azon protestáns egyetféle pártnak irodalmi közlönye is, amely e helyzetet előidézte. A Schenkelféle folyóiratnak már meg kellett szünni, a másik pártlap, noha kisebb térre vonatott, saját erején nem képes fenállani. — En quo discordia cives perduxit miserus!

Poroszországban, a mult május hó 20-dikán csakugyan szentesített azon törvény, mely az ürességben lévő katolikus püspökségek betöltésének módját állapítja meg. Ennek veleje az, hogy a ki püspöki jogokat akar gyakorolni, tartozik magát s megkezdendő hivatalos működési körének terjedelmét stb. az illető tartomány kormányelnökénél írásban részletesen bejelenteni s egyuttal határozottan kijelentkezni, hogy ő kész magát, a király és a törvény iránti hűségre esküvel is lekötöztetni. A ki ezen feltétel előleges teljesítése nélkül meri gyakorolni a püspöki hivatalt, 6 hónaptól 2 évig terjedhető fogságra büntetetik — Ha a püspöki szék államtörvényeszéki ítélet következtében ürült meg, a tartomány kormányzéki elnöke felszólítja az illető székes egyházi káptalanat, hogy tiz nap alati válasszon püspöki helyettest. Ha nem választ, akkor a miniszter állami kormánybiztost nevez ki a püspökség anyagi ügyeinek kormányzására stb. stb. Ezen törvény értelmében a poseni káptalan már megkapta a felhívást, hogy válasszon vikáriust a letett és fogságban levő Ledochovszky érsek helyére. Bizonyosnak mondják, hogy a káptalan választani nem fog, mert a csupán államhatalom általi letételt érvényesnek nem ösmeri; ennél fogva kormánybiztos fog kineveztetni. — A másik törvény, mely a mult május 21-dikén szentesített a lelkészek képeztetéséről és hivatalba állásáról szóló mult évi törvényt magyarázza és bővíti s célja az, hogy az állam által kiszabott feltételeket nem teljesítő egyén semmiképen lelkészi hivatalba ne állíttassék; ha az illető püspökségek vagy pátronusok a törvényszerinti kinevezéstől vonogatnák magokat, népválasztás áll elő, ott is, ahol ennek különben helye nem volna. Sietve közelednek tehát az állam és egyház közötti legkeserűbb öszveütközések esetei, amelyekre sokan a protestánsok közül is aggódba gondolnak. Ugy mondják, hogy a porosz püspökök hajlandók volnának a kibékülésre, de keményen eltiltotta őket ettől a pápa, a ki nem régen is kijelentette, hogy neki a porosz állam részéről békeajánlatok tétettek, de ő nem enged egy hajszál-

nyit sem. Miután pedig a vatikáni zsinat ólta a csalhatatlan pápa minden s a püspökök semmik: a porosz püspökök fuldai értekezletétől is, mely a legközelebbi június végén tartatott, semmi döntöt vagy fontosat nem várhatni, hanem majd csak a mostani pápa halála adhat új fordulatot a dolgoknak.

Nagy-Britannia: A Májusi egyházi gyűlések.

Miként rendszeresen minden évben, úgy most is megtartatának Londonban a különféle szabad egyházi társulatok gyűlései. Május 5-én azon társulat kezdett ülésezni, melynek célja, az anglikán és skót állam-egyház előjogainak teljes eltöröltetése vagyis a különféle bevett hitfelekezetek közötti teljes jogegyenlőség és viszonyosság az államhozi viszonyban is. Nagy-Britannia különböző tájékairól több mint ezer követ jött e gyűlésre, s az első nyilvános ülésen mintegy 5000 ember volt jelen. Roppant lelkesedéssel ismételve kimondották az államegyházi előjogok megszüntetésének szükségét és ezt többféleképen indokolták. Győzelemhez azonban még kevés reményük van, mert távol vannak attól, hogy a parlamentben többségre vergődjenek.

A britt és külföldi bibliaterjesztő társulat május 6-kán kezdé üléseit Elnök Earl of Shaftesbury volt, jelenvalának több anglikán főpapok. A társulat pénzügyi állása rendkívül kedvező, mert amellet, hogy a múlt évi 16,000 font sterling deficit letörlesztetett, 10,000 font sterling felesleg mutatkozott. A biblia folyvást nagy mérvben terjesztetett s a terjedés Ausztriában, Magyarországon is növekedőben van, Olaszországban kevésbé. A gyűlés szónokai között különösen feltűnt egy volt indus brahmin Narayan sesadri, a ki a bibliának az indusok közötti szétterjedéséről értekezett. Már mintegy 20 indiai nyelvre és dialektre van lefordítva a biblia; 350,000 egyén lépett az indiai pogányság köréből a protestans egyház kebelébe, s van ott mintegy 500 missionarius, de kellene 5000!

Május 6-kán este a kisebb terjedelmű vallásos nyomtatványokat terjesztő társulat tartá ülését. A múlt évben 400 új művet hozott létre vagyis adott ki s 55 millió példány kis könyvet hozott foralomba a társulat. E célra 130,000 font sterling volt a kiadás.

A különféle missziói társulatok, melyeknek céljak az evangéliomnak pogányok közötti terjesztése, május 5 — 8 napjain üléseztek. A legtekintélyesebbnek, mely Churc Missionary Sóciosy nevet visel 261,220 font sterling, tehát több mint harmadfél millió osztrák forint volt évi bevétele! A térítés folyvást nagy mérvben halad mindenfelé. Különösen örvendetes adat volt, hogy Khinában már 200 európai s 600—700 benszültött evangel. missionarius s mintegy 10,000 evangelikus vallásu született khinai van.

A britt és külföldi iskolaügyi társulat gyűlését, mely kezdét május 11-dikén vette számos lordok és volt miniszterek látogatták. Brighth Jánosnak, a ki a legközelebb belépett miniszterek közt a legnépszerűbb volt, egy dolgozata olvastatott fel. Szerzőtől mint quäckertől azt várták a dissenterek, hogy határozottan a vallástánításnak az államiskolákból kizárása mellett nyilatkozik. Ő azonban, egyezőleg a társulat alapelveivel, az elemi vallástant mulhatlanul fen kívánja tartatni a népiskolákban, de úgy, hogy a szigorú felekezetiség kikerültessek, és

sajnálataát fejezte ki a felett, hogy a brittek többsége ezen nézetet el nem fogadva, folyvást a szigorú felekezetiességnak hódol. Forster volt vallásügy és iskolaügyi miniszter, hasonlóképen a biblia alapjáni vallásoktatás mellett nyilatkozott.

Tartattak még több rendbeli ily gyűlések is, melyeket általában a vallás és egyház ügyei iránti buzgó érdekeltség jellemzett. Egyiken, mely a non-conformisták elveit képviseli, tárgyalatott az állam és egyház közötti viszony s a poroszországi ösmeretes viszály is ennek folyamán. Ezen angol gyűlés nem nyilatkozott egészen a porosz kormány elveivel mellett; — azonban, több adatokból nyilván van, hogy az angolok nincsenek kellően értesülve a poroszországi egyházi állapotok felől.

Helvétzia: Tudományos kérdések a lelkészekhez megfejtés végett. — Uj egyházalkotmányok.

Már eddig is többször tényekben mutattuk fel, hogy a helvét kántonok ref. egyházainak lelkészei, évenként rendszeren értekezleteket tartanak, amelyeken tudományos theologiai kérdéseket is vitatás és eldöntés alá vesznek. Emellett azonban, magok a kántoni főegyházi tanácsok is szoktak a lelkészek számára korszerű kérdéseket kitűzni. Így nevezetesen Zürich kántonban a következő kérdések tűzettek ki nem régen: 1. Mi az értelme Pál apostolnál ezen fogalomnak: „Az isten fainak szabadsága“. Róm. VIII. 21. stb. helyek. — 2. Mi okok hozták elő az ösreformátori államegyházak szétbomlását, — különösen Zürich kántonban? — Helvétziában ez rendkívül érdekes kérdés, épen a különböző pártszempontok szerint is. — 3. Mi értéke van Strausz azon állításának, hogy a jelenkorban a vallás hovatovább szűk körre szorul, nemsókára pedig mindenestől el fog enyészni? — E pontra a Reformirte Kirchenzeitung azt jegyzi meg, hogy e pontnál Lang és társai inok szakadtáig védni és óvni fogják magukat, az ő ő s a t y j o k Strausz ellenében, minthogy ők a Strausz következetessége s végeredményei által teljesen lefátyoloztattak és merőben feleslegessékké tétettek. 4. Mi eredményt fogna szülni épen jelenleg, az egyháznak az államtól teljes különválasztása? E kérdéssel az ujjab időkben sokan könnyelműen játszottak s nem vették észre, hogy mily szellem az, melyet láncairól elszabadítottak s most már megkötözni nem tudnak. 5. Az isteni tiszteleten a szabad könyörgések (azaz hogy, a pap azon imádságot mondja a mi neki tetszik) ajánlóbbak-e a szabályszerűleg kiszabottaknál? Ez is kiváló érdekű pont a különböző pártállások szerint. 6. A protestáns egyházban mi a multja a lelkészi formaruhanának s miként kell azt protestáns szempontból tekinteni? — Az összes helvét lelkészi értekezletek központi bizottsága pedig, a jelen évi zürichi gyűlésre, a következő kérdéseket tűzte ki: 1. Mik a protestáns apologetikának legsürgetősb feladatai jelen korunkban? 2. A lelkész társadalmi állása korunkban.

Az egyházalkotmány vagy egyházszervezet s az egyház és állam egymáshozí viszonya tárgyában, néhány kántonban, mint pl. Newchatelben, Genfben, Bernben, Bazelben uj törvények hozattak létre az állam részéről, mert Helvétziában is még egyáltalában nincs oly autonómiaja az egyháznak az állammal szemben, mint pl. nálunk a protestáns egyháznak. Ennélfogva az említett törvények főjelleme, egyelőre a következők-

ben fejezhető ki : az államnak mindenhatóságra törekvő uralma az egyház felett; korlátlan politikai demokrácia épen az egyház határain belül is; a lelkészeknek minden hatodik évben új választás alá vettetése, és több más efélék. — Nem mondjuk, hogy helyes, józan elvek nincsenek ezen törekvésekben; de azt állítani merjük mi is, hogy vannak nagyon sok felületesek és elhamarkodottak, sőt egyenesen veszthozók is. Zürich kántonban már néhány év óta fenáll az ily szervezet, és nem egy két derék lelkésznek kellett földönfutóvá lennie, a lelkészi restoráció izgalmaikat vezetett községi tanító miatt. — Az egész ügyről való tüzetes véleményezést mi is későbbre halasztjuk.

Franciaország: A ref. egyház szomorú helyzete a belviszályok miatt. Egyházügyi társulatok évi gyűlései.

Annak idejében ismételve felemlítettük volt, hogy a francia ref. egyház legközelebbi országos zsinata, az egyházi tisztekre s hivatalokra való választás és választhatóság jogát, egy rövid és egyszerű hitvallás elfogadásához kötötte mint feltételhez. Ebbe az államkormány is belenyugodott; de a liberálok minden követ megmozdítottak, hogy a hitvallás említett jogi minőségét tényleg semmivé tegyék. Ugy látszik, hogy törekvésük nem is maradt siker nélkül. Országszerte munkába vétetvén a választók összeírása, Párisban 2572 beirt választó közül csak 1400, tehát mégis a többség nyilatkozott a zsinati határozat mellett; s noha Franciaországban, a centralizáció rossz szelleme miatt, Párizs folyvást nagy hatalom: mindemellett is, az országbeli száz református konzisztorium közül, 49 határozottan vonogatta magát a zsinati végzés végrehajtásától. Ezen konzisztoriumok ugyan, épen nem mondhatók valódi népképviselői hatóságoknak és egyébként is sem tiszta gyülekezeti sem egyházmegyei hatóságoknak nem tarthatók, a zsinatpresbyteri alkotmány eddigi története és értelme szerint: mindemellett is nagyon jellemző és elszomorító ezek magatartása. A szavazások országos eredményét, a hozzánk eljutott külföldi lapokból ezideig még tudni nem lehet; anyi azonban bizonyos, hogy az elkeseredés, ingerültség és gyűlölet iszonyu nagy s az egyházi életre és vallásosságra megmérhetlen vészes hatást gyakorol. A higgadt elmék, mindkét oldalról nyilván látják azt Franciaországban is, hogy a liberáloknak, akik tagadnak élő Istent, istenember s megváltó Krisztust, Szentháromságot s általában minden természetfelettit, mulhatlanul ki kell lépniök a reformált egyházból, és magukat külön egyházzá szervezniök, s a kérdés már csakis az, hogy lehet-e osztályrészek az egyházi javakban s állhat-e fen ezentul is köztök s a reformált egyház között valami némü összeköttetés?

Ily körülmények közt, a vallásos társulatok évi ülése is, kisebb-nagyobb mértékben nyomott hangulatu volt. — A párizsi missziótársulat, ötvenéves fenállását ünnepelte. Multja sok lelkesítőt tartalmaz; jelenét a többek közt 50,000 frank adósság nyomja; de biztos remény van a jobb jövőhöz. — A biblia-terjesztő társulat évi gyűlését, az elnök Chabaud Latour tábornok monarchikus és legitimista pártszemlék terjesztésére használta fel, miért egyházi körökben is megrovott. — A protestans sou-egylet — filléregylet — mely apró adakozásokat gyűjt s csupán avégre, hogy más jótékony társulatokat se-

gélyezzen, jelen évben 1000 frankkal több jövedelemmel rendelkezett, mint a múltban. — A központi protestáns evangelizáló egyesület, melynek célja a protestáns vallást magában Franciaországban terjeszteni, új gyülekezeteket s iskolákat alapítani, gyámolítani stb. igenszép előhaladásnak örvendett; 167,000 frank bevétele volt, de ez nem lett elég a szükségek fedezésére. — A francia protestáns egyháztörténelmi egyesület a bécsi világkiállításon, kiadványaiért jutalomérmét nyert, könyvtára legközelebb többezerre menő kötetekkel szaporodott. — A protestáns népiskolákat terjesztő egyesület a szabad köztársaságban folyvást nagy türelmetlenséggel sőt egyenes üldözéssel küzdve is, szép előhaladást tett; 24 új iskolát alapított, 200-t gyámolított. — Az említett egyesületeken kívül van még: a párizsi prot. bibliaterjesztő, a földmives iskolai, vasárnapi iskolai, testvériségi, kölcsönös segélyezési egyesület stb. — Lehetetlen, hogy francia protestáns hitfeleink buzgó és erélyes társulati működését ezuttal is a legnagyobb tisztelettel ne említsük. A franciaországi reformátusok száma pedig egy millió, a lutheránusoké 600,000 lélek volt a legközelebbi nagy háború előtt is. Nálunk Magyarországon csak a reformátusok száma is sokkal több. Mi az oka mégis, hogy mind irodalom és tudomány, mind gyakorlati tevékenység dolgában, oly messze maradtunk francia hitfeleinktől. Egyben azonban aligha el nem értük őket, t. i. polémiák és belviszályok bővségében; egy másban pedig messzefelyül multuk mind őket, mind a világ más művelt protestáns népeit aránylag, t. i. prédikációk és könyörgések nyomatásában!

Ausztria: Új törvények egyházi ügyekben. — A protestáns egyház népessége és felosztása.

Ausztria is valami nagyszerű reformok pályájára látszik lépni akarni. Legalább így szeretnék vélni némelyek. Múlt május 7-kén szentesített egy törvény a róm. kath. egyház külső jogviszonyainak szabályozásáról; — ugyanakkor egy másik, amely a róm. kath. kultus szükségének fedezésére, a vallásalap járulékokat szabályozza; — végre egy harmadik május 20-dikán, amely a vallástársulatok törvényes elismeréséről szól. — A két első tehát csupán a római kath. egyházzal s annak is külső, anyagi viszonyairól szól s tagadhatatlan, hogy ezek mezején erősen az állam hatalma alá van helyezve az egyház, amin különben nem csudálkozhatunk, mert Ausztriában a római kath. egyház folyvást uralkodó államvallás volt, és bármit mondjanak a paragrafusok, ezentul is még sok ideig az fog lenni; emellett anyagi javadalmainak, méltóságainak és előjogainak tetemes nagyrésztét az államtól nyerte; nem csuda tehát, ha az állam, most már nemcsak engedelmeskedni, hanem uralkodni is akar egykissé. — A harmadik törvényben sem fedezhető fel semmi különös liberalis és haladási mozzanat. Egyébiránt kathólikus lapok szerint Ő Felsége kijelentette „hogy a felekezeti törvényekkel épen nem ért egyet és csak a körülmények kényszerítették arra, hogy azokat a birodalmi tanács elé terjeszsze és utóbb szentesitse.“ . . . „a püspököt az alsóbb klérus feletti hatalma gyakorlásában, kormányom támogatni fogja nempedig akadályozni;“ . . . „mindent tudok, de miután kénytelen vagyok e törvényeket jóváhagyni, egyszersmind szilárdan el vagyok határozva minden befolyásomat érvényesíteni, hogy lehetőleg eny-

hén és minél ritkábban alkalmaztassanak, — mondá állítólag ugyan csak Ő Felsége. — Általában aki azt hiszi, hogy „Ausztria-Magyarország“-ban, az egyházpolitikai dolgok mezején valami északamerikai féle rendszer s a protestáns egyházra és iskolákra nézve, az állammal s római katolika egyházzal szemben valami olyforma jogegyenlőség és viszonyosság fog létrejönni mostanában, mint amilyen pl. Porosz- és Szászországban, Hannoverában, sőt épen a bajoroknál is századok óta van, — az, a múlt és jelen viszonyokat nem ösmeri s folyvást a gyarló ábrándok korát éli. Külföldi lapok ismételve irták, hogy a magyar r. kath. egyház és klerus vagyoni és másféle előjogai, már B. Eötvös miniszterisége alatt biztosítottak; azt is irták, hogy Gróf Andrássy Gyula magyar miniszterelnök, Jekelfalusy püspököt a csalhatatlanság dogmájának törvénytelen kihirdetése miatt „roppant komolysággal“ megintvén, rögtön ezen világraható tény után, egy mellékszoba ajtajára mutatva, így szólott a magyar államférfiu a magyar püspökhöz: „gyerünk, igyunk egy pohár bort!“ Ily nagyszerű és komoly a mi modern állami egyházpolitikánk! Ha tehát Deák F. minden évben megtenné is a maga ismeretes indítványát: arra s az azon épített ábrándos reményekre a magyar protestáns ember e két közmondással adhatná meg a feleletet: „nesze semmi; fogd meg jól;“ — „vakulj magyar, ne láss tót!“

Az ausztriai protestáns egyház felosztása és népessége a legujabb időkben következőleg áll: Az ágostai hitvallásuaknak van hat szuperintendensségük, nev.

1. A bécsi, öt szenioratussal s 29 gyülekezettel.
2. A felső ausztriai, két szenioratussal s 16 gyülekezettel.
3. A cseh, két szenioratussal s 23 gyülekezettel.
4. Az aschi (szinte Csehországban), szenioratus nélkül 3 gyülekezettel.

5. A morva-sziléziai, 3 szenioratussal, s 31 gyülekezettel.

6. A galliciai 3 szenioratussal, 22 gyülekezettel.

Az ágostai hitvallásu lelkek száma öszvesen 247,157, ami az egyetemes népességnek 1. $\frac{1}{2}$ percentjét teszi.

A helvét hitvallásuaknak három szuperintendensségük van, nev:

1. A bécsi, szenioratus nélkül, 4 gyülekezettel.
2. A csehországi, 3 szeniorátussal 44 gyülekezettel.
3. A morvaországi, 2 szeniorátussal 22 gyülekezettel.

Ezekon kívül van még a galliciai szenioratus, az ottani ág. hitv. szuperintendensséghez csatolva 4 gyülekezettel.

A helvét hitv. lelkek összes száma 104,017, ami az ausztriai összes népességnek 0. $\frac{1}{5}$ percentét teszi.

Ó katolikus mozgalmak.

A porosz képviselőház Reinkennek az ó katolikusok első püspökének évi fizetéseül a 16,000 tallért rövid vita után megszavazta. A poroszországi ó katolikusok száma, mintegy 70,000-re tehető, akik közül még kevesen vannak szerves gyülekezeti kapocsban; lelkészök mindöszve 41 van. Törvényszéki ítélettel is nyilván ki van mondva, hogy az ó katolikusok, a római katolikus egyházi adót fizetni nem tartoznak. — Ausztriában már másformán állanak a dolgok, mert itt leg-

főbb hatóságilag kimondatott a többek közt, hogy az ó katolikus pap előtt kötött házasság merőben semmis. — Bajorországban 34 ó katolikus gyülekezet van, több mint 15,000 lélekkel s 14 pappal. Badenben 10,000 lélekre megy a számuk 2 pappal. — A genfi ó katolikus lelkész a hires Hyacinth az Ur vacsoráját kétszin alatt szolgáltatja ki, a misét hazai nyelven mondja; a transsubstantiatio tanát s a papi nötlenséget elvetette; a gyülekezetek lelkészválasztási szabadságát, a szentírás teljesen szabad olvasását, és a böjt eltöröltetését ünnepélyesen kimondotta s tényleg behozta. — Próba tétetett az ó katolikusoknak a görögkeleti orthodox egyházzal való egyesítésére nézve is. E célból a tárgyalások alapjául következő pontok fogadtattak el: Krisztus istensége; — az egyháznak ő általa alapittatása; vallás dolgában forrás a szentírás s a keleti és nyugoti egyház külön szakadása előtti egyetemes zsinatok és egyházi atyák iratai stb. A bécsi ó katolikus gyülekezet egyik tekintélyes tagja Dr. Maasz en, erélyesen protestált Reinkens püspök azon ténye ellen, melyszerént az, minden kifogás nélkül alávetette magát, a porosz állam legközelebbi kemény törvényeinek. Maasz en határozottan visszaveti a pápa csalhatatlanságát, mint az államok függetlenségével össze nem férőt, de emellett határozottan visszautasítja az állam és államfő mindenhatóságát és szabad rendelkezési jogát is az egyházi ügyekben. Ezen nézetét ő, már akkor ünnepélyesen és indokoltan kijelentette, midőn, mint az ó katolikusok köllni nagy gyűlésének egyik bizottsági tagja, ez ügyben tüzetesen szót emelhetett. Ő sem csalhatatlan és mindenható pápát, sem államot és államfőt, ilyet ösmerni nem akar az egyházi ügyekben, amelyekre nézve a teljes tökéletes autonomiát követeli. Hasonló szellemben nyilatkozott a sokszor emlegetett derék Hyacinth is. — A német ó katolikusok zsinatjokat is megtarták Bonnban, a mult május 27 — 29 napjain Reinkens elnökle alatt. 28 lelkész és 57 világi egyén volt jelen. Döllinger távol volt, de szívesen üdvözlötetett. A tárgyalások leginkább a fülbegyónás eltöröltetése, a böjtlés szűkebb körre szorittatása, vegyes házasságból született gyermekek szabad vallási neveltetése; istenitiszteleten a nemzeti nyelv használása, egy új káté létrehozása s más efélék körül forogtak.

Irodalmi szemle.

Az ellenpárt közelebb viselt irodalmi dolgairól.

Elvtársaimhoz óhajtók szólani. Az ellenpártról beszélek, de nem az ellenpártnak. Két ok indít ezen elhatározásra. Az első, mivel jól tudom, hogy az ellenpártból, a kik megérteni tudnának, nem akarnak, a kik pedig netalán akarnának, nem tudnak; így az állításaim igazolása végett felhozott érvek, bizonyára gyengéknek fognak találtatni. Én megelégszem, ha elvtársaim megértik e sorokból azt, a mit akarok. A második, mert én úgy vagyok meggyőződve, hogy valami nagy fontosságot az ellenpárt által támasztott mozgalomnak, még ez ideig egyáltalában nem tulajdonithatunk. Hogy az egyház e miatt valami nagy válság pontján állana, tagadom, elvégre is nem a papiron, hanem a gyakorlati élet mezején fog annak jövője eldőlni, és bizton reménylhetjük, hogy reánk

nézve nem rossz kimenetellel, ha van még bennünk erély, erő és összetartás. Így tehát az ellenpártot hallgatásra bírni éppen oly feleslegesnek tartom, mint az itt-ott keservesen feljajduló jeremiádozat, az egyház jövője felett. Minden erőnknek meddő vitatkozásokban eltékozlását, az egyház elleni véteknek tartom, mely beléletének és erejének fejlődésében ez által nagy részben meggátoltatik. Figyelemmel azonban még sem hagyhatjuk az ellenpárt mozgalmait, ellenünk intézett komoly és gunyoros támadásait; kell hogy komolyabb fellépéseiket éles bírálattal, a jelentéktelenebbeket pedig észrevételeinkkel kísérvük, ha t. i. azt, a közjó érdekében szükségesnek tartjuk.

Ezek előre bocsátása után fordítsuk figyelmünket, az ellenpárt közelebb viselt irodalmi dolgaira.

Farkas ur (Prot. eh. isk. lap, 15. sz.) neheztel a „Figyelmező” szerkesztőjére, szerinte gyengéknek ítelt érvei miatt s fel is fogadja méltó haragjában, hogy de már így vele csakugyan szóba sem áll. Azért meg éppen szörnyen haragszik, hogy az ellenpárt vezérférfiainak „tűrhető felfogással sem bírónak” állította. Pedig hát sem neheztelésre, sem haragra ez okul nem szolgálhat. Nem méltatnak oly figyelemre, mint a 27 éves Strausz? Ez valóban nagy szó és keserves panasz, hanemhát állítsanak elő egy Jézus életét, mint az, — a harc azonnal komolyabbá fog válni, vagy egy institutiót mint Kálvin, vagy egy bibliát mint a szent írók, sőt mindezeknél különbet, mert hiában, a világ halad, most már tökéletesebbet várunk: ekkor bizonyára nem leend panasszuk, hogy kicsinyeljük, vagy irántok figyelmetlenek vagyunk. De így . . . reformálni akarni, reformátori tehetség nélkül! Én az ellenpártnak, sem egyházati gondolkozását, sem az egyház irányában alaptalanul támasztott igényét el nem ismerhetem jogosultnak. — Tűrhető felfogással nem bírónak állítatnak közülök némelyek s némely dolgokban? Erről alaposan értekezni igen érdekes, de szerfelett hosszú lenne, elég legyen tehát elvtársaim figyelmébe ez uttal csak egy pár vonást ajánlani. Farkas ur commentárt írt a Strausz életéhez, szerinte ugyan pompást, de szerintünk a múlt mindenestire rosszabbat. Nem tetszik a reformált egyházi egyetemekre tett megjegyzés, s azt állítja, hogy ezen logika szerint a mi főiskoláink meg, egyes főuraké. Ezt synonymak tekinteni, valóban nem valami tűrhető felfogásra mutat, mert a közt talán még is csak van egy kis különbség, ha én használatra bírok valamit, vagy pedig tulajdon örök joggal. Hasonlók többi észrevételei is, melyek közül egy arról tesz bizonyosságot, hogy még csak nem is jó élezkövács. Cseppelybe és Mike-Pércsre küldi theologusait! Jól teszi. Egy papnak nem csak theologiai képzettséggel, hanem vallásos kedélyvel is kell bírni. Amnyi vallásosságot csak talán tanul tőlünk szegény tudatlan papoktól, mint a mennyi theologiai ismételt az iskolában esztét és szívet megzavarták. Én az egyház kebelében helyes elméleti képzettségnek azt tartom, mely a gyakorlati életből van elvonva s arra alkalmazható. Krisztus a leggyakorlatibb theologus. A „Strausz élete” cikkből F. ur különben mindent kihozott, mindent megczáfolt, csak azt nem, a mi benne fő, hogy t. i. ő és társai vele egy alapon állanak-e? Erre kellett volna felelni, de lehető, hogy a kérdést nem értette.

Még érdekesebbek Mitrovics ur viselt dolgai.

Örömmel olvastam (Prot. eh. isk. lap 16. sz.) a debreceni hittanároknak komolyan visszautasító fellépését Mitrovics ur ellen, s annál inkább meglepett, hogy ezt a különben őszinte Ballagi ur is tévesztett lépésnek mondja. Talán még sem olyan tévesztett, ha a következőket figyelembe vesszük:

1. Határozott tudomásom van arról, hogy Mitrovics urat levélben egyik tisztelője tudósította a debreceni helytelenítő véleményről, ő erre egy levélben úgy nyilatkozott, hogy örül azon, ha Debrecenben személyéről nem kedvező véleménynyel vannak. Már ha örül rajta, úgy bizonyára kereste is. E nyilatkozat keresztyéni szeretetet ugyan nem, de annál több tudós fenhéjazást tanusít. Azt vélem pedig, hogy egymást tévedéseink mellett is szeretni tartozunk, hiszen e földön mindnyájan csak tükör és homályos kép által láthatunk. Kicsoda vagy te, hogy másnak szolgáját kárhoytatod? A tévedést meg szabad, sőt meg is kell mondani, de nem ellenséges indulattal.

2. Megbotránkozik a tanár ur azon, hogy a vitás mű szerzője Révész B. urról úgy nyilatkozik, mint a gyakorlati theologia egyik jeles művelőjéről. Pedig épen nincs benne botránkozásra ok. Történelmi tény, hogy a debreceni főiskolában 1844-ben alapított a gyakorlati tanszék, és erre első tanáru Révész B. ur választatott meg. Igaz tehát legalább e mi egyházkerületünkre nézve, hogy a theologia gyakorlati ágának művelése Révész B. nevével van összeforruva. Azon idő óta tárgyalatik az külön és terjedelmesebben a főiskolában. Lehet különben, hogy ezt Ehrenfeuchter nem mondta a nagy tisztelétü urnak, mint a csillogó 6000 tallért, vagy tán ez jobban megragadta figyelmét. Ha nem helyeselte Mitrovics ur Tóth Mihály ur kitételét, legalább az igazsággal egyezőleg javította volna ki.

3. Gunyolja Tóth Mihály urat, hogy semmi szükséges reformról nem emlékezik, például hogy az urvacora osztását, miért nem redukálja kevesebb számra. Ez ugyan sem nagy hiba, sem nagyszerű reform. Ezen okoskodás ellenében azt felelem Szoboszlaival: nincs helye annak az ellenvetésnek, hogy az Ur halálának hirdetése nem illik minden ünnepünkhöz. Mindezek kölcsönös összefüggésben vannak, mert, a miknek emlékezetére ünnepet szentelünk, mind a váltság munkájának egy részét teszik. Jaj de Mitrovics ur talán nem is hisz váltságot! Mit szólna hozzá ha én meg az őskeresztyének s némely mai ref. és evang. egyházak példájára azt indítványoznám, hogy minden vasárnap szolgál-tassék ki az Ur vacsorája. Soha sem felesleges megemlékezni az Ur váltságunkat eszközlött haláláról. Mintha időhöz volna kötve a mi lelki üdvösségünk munkálása. M. ur épen úgy nyilatkozik. Nekünk csak két sákramentomunk van, még az ebben való részesülést is evangyeliomellenesen korlátozzuk?

4. Vádolja továbbá szerzőt, hogy miért nem tett oly indítványokat, melyek a cultusban az egyöntetőséget létrehoznák, mert hibának tartja, hogy ahány templom, annyi cultus. Mitrovics ur úgy veszem észre, az egyéni szabadság lelkes bajnoka; — miért ne érvényesíthetné ez magát, a mennyiben egyházi hitelveinkkel nem ellenkezik, nem csak az elméleti, mit annyira követelnek,

hanem a gyakorlati téren is. Különbén én is jártam szét az országban, fordultam meg sok ref. templomban, de határozottan tagadom, hogy valami botránykozató eltérést tapasztaltam volna. Bizony ha bekötött szemmel vinnének is a tizedik vármegyébe, vagy Skótzíába, s letennének egy ref. templomban : hallás után is megtudnám mondani, hogy vajjon ref. templomban vagyok-e? Előre is tiltakozom mindenféle missale Romanum ellen. Inkább semmi reform, mint olyan minőt Mitrovics ur akar.

5. Feleslegesnek tartja M. ur a lelkésznek adott gyakorlati utasításokat. Ott vannak az egyházkerületi jegyzőkönyvek! Én pedig szerzőnek elismerést szavazok, hogy össze szedte a mulhatlan tudni valókat. Bár még kimerítőbben tárgyalta volna. Így is sokszor zavarban vagyunk egyes kérdéseknél s nincs mindég időnk, a talán rendelkezésünk alatt sem álló jegyzőkönyvek átkutatására. Legtöbb üdvös határozat az egyházkerületi jegyzőkönyvekben feledésbe megy. Bár minden tanár kiaknázná a szakjára tartozó határozatokat!

6. Mitrovics ur szerzőt gunyolja cultusunk leírásáért is. Nem is tudtuk volna, ha ő nem mondja „jegyzí meg“. Bizony tudjuk is azt, hanem lehet, hogy a későbbi kor nem fogja tudni. Hát mi honnan ismernék az ő s keresztényének cultusát, ha leírni mindenki feleslegesnek tartotta volna? Nem szemébe nevetnének az olyan embernek, a ki például Petőfinek eme sorait :

Itt születtem én ezen a tájon,

Az alföldi szép nagy rónaságon,

így bírálná meg : haszontalan beszéd, mintha Petőfi nélkül is nem tudnók, hogy az alföldi rónaság szép és nagy. A meglevőt, a valót hiven leírni, még most tudom, hogy hiba.

Általában úgy látszik, hogy a bírálat megírásában nem csak a Tóth M. ur ledorongolása, hanem derék püspökünk iránti ellenszenv is vezérelte, mert,

7. Révész B. ur irányát, asketikusnak mondja, fitymálva. Nem csinált még az az irány egy tövisbe hentergő vagy oszlopon ülő szentet sem, hiszem, nem is fog. Talán sentimentalist akart mondani? Vagy az asketikus szónak akar, mint egy collegája a protestantismusnak, világra szóló értelmet adni.

Mindezeket a Mitrovics ur bírálatában nyilatkozó tárgyilagosság hiánya s nagy mértékű elfogultsága ellen hoztam fel. Szerző művének vannak fogyatkozásai, de annak illetékes bírása, csak részrehajlatlan ember lehet.

Ezen ephemer jelentőségű vitatkozásnál azonban, sokkal nagyobb jelentőségű Mitrovics urnak a Protestans eh. és isk. lap 19 számában megjelent polemikus irányu cikke. A tanári fizetés csekély volta miatt zúgolódik. Látszik benne a cicerói hév, de hiányzik a cicerói áldozatkészség. Hát már a tanár urakra is rá illenek Palingeniusnak eme vádja :

Deme autem lucrum, superos et sacra negabunt,

Templa ruent, nec erunt arae, nec Jupiter ullus.

A mai idők, midőn a szegény protestáns nép egyházait is alig képes fenntartani, fizetés emelésre nem alkalmasak. Jöjjenek jobb idők, minden követ meg fogunk mozdítani a tanügy érdekében, ha tanári zsémbes arcz-

czal nem állanak is hátunk megett. Mi tenni fogunk, de nem a tanár ur zugolódására, hanem mert tenniük kell, haragos arcza talán tanítványaira hathat, de mi annyi jelentőséget sem tulajdonitunk neki, mint ön az említett debreceni véleménynek.

Az említett cikkben azonban nem ez a fődolog. Zugolódik a tanár ur az egyházi felügyelőség ellen, kihívólag állítja szembe a papi és tanári állomást. Nézete első részére röviden azt jegyzem meg, hogy nem az egyház van a tanárért, hanem a tanár az egyházért. Azzal meg épen nem szép bókot mondott saját egyházkerülete kormányzó férfiainak is, hogy az iskola ügyben őket avatatlanoknak nyilvánítja. Mit mondjak a tanári és papi hivatal szembe állítására? M. ur azt állítja, hogy a pap hetenként legfeljebb 14 predikációt tart, míg a tanár 16—18-at. Legyen! Csak hogy ezt a tanár évenként 8—9 hónapig, a pap pedig 12-ig teszi, talán ez a három négy hónap után pótolja a 14 predikációt. E mellett a tanár minden évben újra kezdi compendiumát, legtöbbször jelentéktelen vagy semmi változtatással, a pap pedig ha három év múlva ismét is egy predikációt, elveszti hitelét, mondhat azután mindég ujat, mindenre azt mondják a jámbor hívek, hogy már sokszor hallották. A papnak isteni tiszteleten, tehát a legszentebb és legkomolyabb ünnepélyen, nagy vigyázattal és szabatossággal nyilvánosan kell prédikálni; a tanár pedig sokszor nyöszörgéssél, ásítózással, adomákkal, léha szitkozódásokkal s más efélékkel is kitöltheti az ő óráját, vagy talán egy két fertályát. A tanár legfőbb foglalkozása továbbá a tanórával megszűnik, míg a papra a predikáláson kívül vár a sok teendő. Vagy talán azt mondja a tanár, hogy ő éjjel nappal buvárkodik? Nem tesszünk-e mi is azt? Magyarországon legalább, a papok sorából bátran lehet megnevezni annyi tudománybuvárt, mint a tanárokéból. Ha nem azok, nem helyesen teszik, épen úgy mint a tanárok. Nem a tanár urak monopoliума a tudomány fejlesztése; arra mi is igényt tartunk. A különbség közöttünk csak az, hogy a tanárok az elmélet csendes mezején forognak kizárólag, mi pedig e mellett a gyakorlati életben felmerülő bajok ellen is küzdünk, fájdalom! sokszor életünket felemészítő dicstelen harcot, melyért bizony nem adnak nekünk annyi dicsőséget sem, mint a Mitrovics ur polemikus czikkeiért. Igaz, hogy a tanárok adják ott ahol a hadi tervet, de mi visszük ki. A haditerv sokszor oly hiányos, hogy vereséget szenvednénk, ha magunk is nem volnánk képesek módosítani.

Mindezeket csak azért soroltam el, hogy figyelmeztessem elvtársaimat, azon veszélyes irányra, mely felszínre kezd emelkedni. Szomorú dolog lenne, ha a modernek és orthodoxok harcza tanárok és papok harczává aljasodnék. Tisztelem én a tanári kart, sok tanár iránt örökre lekötelezve érzem magamat, méltóknak tartom jobb anyagi helyzetre, de mire ebbe belekeverni a tanári és papi állást? Mi papok általában a tanári kart becsüljük; de minket lenéző tagjainak Hagenbachchal ezen kérdést tesszük: mit tartunk az oly tudós theologusról, ki a falusi predikátor felett nagy képpel vállat vonit? Talán ezt: *ceteros enim pudeat, qui se ita litteris abdiderunt, ut nihil possunt ex his neque ad communem afferre fructum neque in aspectum lucemque proferre!* Együtt érünk mi valamit. Ne vitatkozzunk az elsőség felett, mert úgy járunk mint a

hasról való mondában Menenius mondja. Mig egymással versengünk, a helyett, hogy a közügyet szolgálók: elvérzik az egyház.

A mit elmondtam, nem bírálat; csak észrevétel, figyelmeztetés szeretett elvtársaim részére. Nem az orthodox és modern irány harca, hanem a fejét mind fenyegetőbb felemelő gyűlölet, ellenszenv, visszavonás, mely fájdalmas érzéssel kell hogy töltse kebleinket. Hiányzik az egyházból a szeretet lelke, mely nagyobb a hitnél, nagyobb a reménységénél is!

1874. Május 20.

Alföldi Lajos.

Könyvészet.

Szépészeti képzés gymnáziumainkban. Módszertani értekezések, tartotta Károly Gy. Hugó, Prém. R. főgymn. rend. tanár Kassán. Budapest. Aigner. 1874. Kis 8 r. XII és 162 l. Ára 1 ft. 20 kr.

Adalékok Magyarország nevelés és oktatásügyi történetéhez. Irta Kiss Áron. Szerző sajátja. Budapest 1874. 8 r. 156 l. Ára 1 ft. 20 kr.

A métermérték ismertetése. Iskolai és közhasználatra készítette Békési Gyula gymn. tanár. Debrecen. Telegdi K. Lajos. 1874. Kis 8 r. 88 l. Ára 40 kr.

Közönséges számtan. Irta Mauritz Rezső, a budapesti VI. kerületi állami főreáltanoda tanára 8. r. Budapest. Aigner. 1874. — Első füzet: 100 l. ára 60 kr; — második füzet: 132 l. ára 80 kr.

Keresztyén hittan, vizsgára készülő helv. hitv. lelkészjelölteknek írta Kiss János ny. r. hittanár a dunántuli evang. helv. hitvallásu egyházkerület pápai főiskolájában. Pápa. 1874. 8 r. XI és 98 lap. Ára 70 kr.

Egyházi beszédek. Irta Fejes István sátor-alja-ujhelyi ref. lelkész. I. füzet. Sátoralja-Ujhely. Klein Alfred. 1874. Nagy 8 r. IV és 260 l. Ára 2 ft.

Emlékbeszéd, melyet az 1874. évi május 13-kán elhunyt Tiszteletes özvegy Márk Ferencné sirja felett Szathmáron tartott Pásztor Károly gacsályi ref. lelkész. Debrecen, 1874. 8 r. 7. l.

Taufraath Mihály bécsi evang. theologiai fakultási eljáró a jelen tanév végére toldalékot bocsát közre „Kurze Nachrichten über die k. k. evang. theologische Fakultät etc. Wien. 1871.“ című művéhez. Ezen toldalék az 187¹/₂ 187³/₄ évek adatait tartalmazza. Előfizetési díjja 10 kr. Maga a mű is, toldalékával együtt 50 krért megrendelhető szerzőnél.

Öreg János és Vasadi Balogh Lajos ref. lelkészek, Gyakorlati lelkészet cím alatt négy füzetes egyházi beszédes vállalatot szándékoznak megindítani. Egy füzet ára 1 ft. A megrendelések „a Vörösmarty könyvnyomdának Székesfehérvárott,“ címezendők.